

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filozofie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vývoj agrární strany v období První Československé republiky

The Development of the Agrarian Party in the period of the First
Czechoslovak Republic

Jan Štuller

Vedoucí práce: PhDr. Josef Straceny, CSc.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Dějepis – Základy společenských věd

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Vývoj agrární strany v období První Československé republiky potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze

Děkuji panu doktorovi Josefu Stracenému za spolupráci a odborné vedení při tvorbě této závěrečné práce.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zaměřuje na vývoj české, později československé agrární strany. V práci jsou popsány okolnosti vzniku agrární strany a její postupný rozmach ještě před vznikem Československa. Jsou zmíněni zakladatelé a první političtí představitelé strany z druhé poloviny 19. století. Popsán je postoj agrární strany během první světové války a v době vzniku samostatného státu. Důraz je však v práci kladen především na politické působení strany během První československé republiky v rozmezí let 1918–1935. Práce popisuje výsledky voleb od roku 1920 do roku 1935, dále rozebírá vznik a působení vládních koalic. V textu je podán přehled o agrárních politicích, kteří zastávali nejvyšší vládní funkce a uskutečňovali důležitá politická rozhodnutí. Práce se věnuje postupnému rozvoji strany v období První republiky a také jejím vnitrostranickým konfliktům. Popisuje stranické sjezdy a organizační vzestup strany. Znázorňuje postoj agrárníků k jiným politickým stranám či k prezidentům republiky. Dále jsou v práci popsány programové požadavky a cíle agrární strany od jejích počátků až do roku 1935. V textu je charakterizována myšlenka agrarismu, ideového základu agrární strany. Také je rozebrán dobový tisk strany a jejích politických oponentů v počátcích vzniku strany a poté v období parlamentních voleb. Bakalářská práce je výsledkem studia a komparace historiografické literatury a soudobých pramenů.

KLÍČOVÁ SLOVA

agrární strana, Československo, parlamentní volby, Antonín Švehla

ABSTRACT

The Bachelor's thesis focuses on the development of Czech, later Czechoslovak Agrarian Party. The thesis describes the background of the Agrarian Party and its gradual boom before the establishment of Czechoslovakia. The Party's founders and first political leaders from the second half of the 19th century are mentioned. The thesis also describes the Agrarian Party's attitude during the First World War and the establishment of Czechoslovakia. However, the thesis emphasizes mainly the Party's political activity during the First Czechoslovak Republic in 1918–1935. Furthermore, it describes results of elections from 1920 to 1935 and discusses the formation and activities of government coalitions. The text provides an overview of agrarian politicians in the highest governmental functions who made important political decisions. The thesis deals with the gradual development of the Party during the First Republic and also its internal conflicts. It describes Party congresses and organizational rise of the Party. Moreover, it illustrates the Party's attitudes towards other political parties or presidents of the Republic. The thesis also describes programming requirements and objectives of the Agrarian Party since its beginning up to 1935. The text characterizes the idea of agrarianism, the conceptual basis of the Agrarian Party. It also analyses press of the Party and its political opponents at the time of the beginning of the Party and also in the period of parliamentary elections. The Bachelor's thesis is a result of studies and comparisons of historiographic literature and contemporary sources.

KEYWORDS

Agrarian Party, Czechoslovakia, parliamentary elections, Antonín Švehla

Obsah

Úvod.....	7
1 Počátky agrarismu a agrární strany	9
1.1 Agrární hnutí v českých zemích	10
1.2 Samostatná agrární strana	12
1.3 Agrární strana za světové války	17
2 Agrární strana v československém státě	20
2.1 Vývoj strany v prvních letech republiky do voleb v roce 1920.....	20
2.2 Republikánská strana po volbách a její účast v následujících vládách.....	27
2.3 Doba Antonína Švehly	30
2.4 Vlády agrárníka Františka Udržala.....	38
2.5 Nový premiér Jan Malypetr a prezidentská volba roku 1935.....	42
3 Programatika strany	51
3.1 Návrh Programu z roku 1919	51
3.2 Program strany z roku 1922.....	52
4 Agrární strana v soudobém tisku	59
4.1 Počátky agrárního deníku Venkov a jeho činnost při vzniku Československa.....	59
4.2 Agrární tisk v období voleb První republiky	62
Závěr.....	67
Seznam použitých informačních zdrojů	69

Úvod

Ve své bakalářské práci se věnuji historickému a politickému subjektu, agrární straně. Tato politická strana byla z politických důvodů dlouhá desetiletí opomíjena a vědecký a společenský zájem o ní vzrostl až v posledních letech. Tato strana přitom hrála v československých dějinách vysoce důležitou a zcela zásadní roli, a proto je namístě, aby jí byla věnována patřičná pozornost a studium jako u jiných politických stran. Agrární strana, její hlavní představitelé, její vznik a rozmach, její politické působení v ranné československé historii, je proto tématem této práce. Hlavní těžiště a cíl práce spočívá v popisu vývoje a politické činnosti agrární strany během První československé republiky na základě studia historické literatury a dobových pramenů. Kromě charakteristiky politického vývoje strany se práce také zvláště zaměřuje na programatiku strany a její stranický tisk. Práce je řešena chronologicky a téma je pojato v širším kontextu českých a československých dějin. Text práce je rozčleněn do čtyř větších kapitol.

První kapitola je věnována počátkům hnutí agrarismu a vzniku samostatné politické agrární strany. Kapitola je časově vymezena od druhé poloviny 19. století do konce první světové války. V tomto oddíle je pozornost věnována prvním pokusům a snahám o emancipaci zemědělského obyvatelstva, které nakonec vedly ke vzniku samostatné politické strany. Dále se v kapitole nastiňují počátky této strany, její první političtí zakladatelé a přední představitelé. Je zde charakterizován postupný vývoj strany a její politický program. Jsou zde vyličený první vnitrostranické rozepře kvůli způsobu vedení strany a jejímu ideovému zakotvení, popsány jsou taktéž první volební výsledky strany před vznikem Československa. Závěr první kapitoly je pak stručně věnován agrární straně v období první světové války.

Druhá kapitola pojednává o působení, vývoji a vlivu agrární strany během období První československé republiky v letech 1918–1935, tedy od počátku samostatného československého státu až do posledních parlamentních a prezidentských voleb První republiky. Tato kapitola je hlavní, a tudíž nejrozsáhlejší částí práce. Jsou v ní popsány volební výsledky agrární strany a její účast ve vládních koalicích. Vyličená jsou hlavní politická rozhodnutí a výsledky jednotlivých vládních koalic, v jejichž řadách hráli agrární politici nemalou úlohu. Taktéž je charakterizován postupný rozmach strany a její vliv na vnitřní československou politiku. Velký důraz je kladen na postavu agrárního předsedy Antonína Švehly, který byl dominantní politickou figurou nejen uvnitř agrární strany, ale i v celém státu. Kapitola je rozčleněna do několika podkapitol, které popisují jednotlivé období různých premiérů z agrární strany. Každé z těchto období je specifické a má odlišnou politickou

atmosféru. V závěru kapitoly je vyličen zajímavý postoj agrárníků k prezidentskému nástupci Edvardu Benešovi během prezidentské volby v roce 1935. Výklad o vývoji agrární strany je doplňován celkovým pohledem na vnitřní i mezinárodní politiku Československa, který téma zasazuje do širšího historického kontextu.

Třetí a čtvrtá kapitola se zaměřují na specifitější témata, která doplňují hlavní obsah práce. Zaprvé je to programatika agrární strany za První republiky. V tomto oddíle je věnována pozornost programu strany z roku 1922, který zůstal základním programovým dokumentem po celé sledované období. Z podrobného programu jsou vybrány a popsány základní programové priority strany, od konkrétních stanovisek, které se věnují specifickým zemědělským požadavkům, až po všeobecné požadavky strany v rámci zahraniční politiky státu. Následující a poslední kapitola je pak krátkým exkurzem do novinářského zázemí agrární strany a jejích politických oponentů. V kapitole je věnována pozornost především období před parlamentními volbami, které je charakteristické mediálními přestřelkami mezi politickými stranami.

Podněty a závěry pro svou práci jsem získával především z odborné historiografické literatury. Poznatky pro celkové období První Československé republiky jsem čerpal zejména z třídílné práce historika Zdeňka Kárníka *České země v éře první republiky* a také z monografie *Republika v nebezpečném světě* od Jiřího Kovtuna. Podrobnější informace týkající se konkrétně agrární strany jsem pak čerpal hlavně z prací Vladimíra Dostála a z novějších prací Jaroslava Rokoského, Evy Brokové či Daniela E. Millera. Materiál ke kapitole věnující se programatice strany jsem získal z edice politických programů, jejímiž editory byli Josef Harna a Vlastislav Lacina. Novinové články, které se týkají kapitoly věnované stranickému tisku, jsem pak získal z dostupných archivních pramenů.

1 Počátky agrarismu a agrární strany

Politické strany se v českých zemích začaly vyvíjet v druhé polovině 19. století. Českými politickými vůdci byli především František Palacký a Karel Havlíček. Jejich politickým cílem bylo uznání českého státu v rámci monarchie. Tito představitelé českého politického národního liberalismu prosazovali federaci v rámci Rakouska, kde budou existovat svobodné státy vedle sebe. Tato idea v podstatě trvala až do konce první světové války, která znamenala konec rakouské monarchie. První politický, ale krátký rozmach v českých zemích se projevil již v revolučním roce 1848. V tomto roce vznikl Národní výbor, který de facto zastupoval zemskou vládu, v Praze Havlíček redigoval Národní noviny, které byly prvním nezávislým politickým deníkem. Po porážce červnového povstání byl však Národní výbor zrušen a vydávání Národních novin bylo úředně zastaveno v roce 1850. V padesátých letech probíhá tzv. Bachův absolutismus, který je charakterizován absencí ústavy a parlamentarismu, potlačením politického života a cenzurou. Nové politické oživení a kulturní rozmach mohl nastat až v šedesátých letech. Vzniká tak první politická strana, Národní strana, která v podstatě reprezentovala celý národ, který ještě nebyl politicky rozdělen. V této době strana reprezentovala národ, který toužil po státním právem a samostatností v rámci habsburské monarchie. Národní strana, jinak zvaná jako staročechy, byla dominantní silou až do devadesátých let 19. století. Nicméně již v šedesátých letech se ve straně objevují dva politické směry a v roce 1874 se nakonec Národní strana rozštěpila. Ze strany odešli mladší a radikálnější smýšlející politici, kteří založili Národní stranu svobodomyslnou. Této straně se přezdívalo mladočechy a vedli ji bratři Grégrové, kteří vlastnili deník Národní listy. Mladočechy kritizovali staročechy za jejich pasivní politiku ve vídeňském parlamentu a jejich konzervatismus. Kladli důraz na aktivní politiku a prosazovali aktivnější demokratizaci společnosti. Nakonec ve volbách v roce 1891 porazili staročechy a na patnáct let se stali nejsilnější politickou stranou. Kromě těchto politických subjektů ale začaly vznikat i další. V důsledku industrializace a vytváření širokých dělnických mas, vznikaly strany, které si kladly za cíl prosazovat a hájit zájmy dělnictva. V roce 1878 tak vzniká Československá strana sociálnědemokratická. Tato strana se klonila spíše k internacionalismu nežli k národnímu programu. Jako určitý protipól vzniká v roce 1897 Česká strana národně sociální, založená Václavem Jaroslavem Klobáčkem, která klade důraz na národní program. Do devadesátých let pak spadá i založení agrární strany. Prvotní počátky agrárního hnutí lze však vystopovat o několik let dříve.

1.1 Agrární hnutí v českých zemích

Stejně jako dělnictvo tak i rolnictvo potřebovalo v době hospodářského liberalismu, který je charakteristický pro druhou polovinu 19. století, politickou záštitu, která by reprezentovala a hájila její zájmy. Po zrušení roboty v roce 1848 těžili z nové situace především velkostatky, kdežto menší sedláci byli často v těžké situaci. *„Zvláště tíživé bylo břemeno placení peněžních náhrad za vyvázání z roboty. Vytěžil z toho velkostatek, a byl vlastně posílen. Jako výkupné z roboty přejímal rolnickou půdu, anebo jí od stísněných sedláků vykupoval za poměrně nízké ceny.“*¹ V 70. letech přišla navíc v důsledku technického rozvoje, zlepšení a zrychlení dopravy a jiného technologického progresu zemědělská krize. Konkurence a zemědělská nadprodukce, především ze zámoří, postihla rakouské země a vedla k ochuzení a následně i zadlužení rolnictva. Především obilní krize sužovala české zemědělce až do počátku nového století. Tyto těžkosti vedly vzdělanější rolníky ke společné aktivitě, ke snaze zlepšit životní podmínky zemědělců a zajistit jejich ekonomické zájmy. Začínají vznikat hospodářská družstva a spolky, které vydávají své vlastní časopisy. Časopisy se zabíraly zemědělským pokrokem a vzděláváním. Už v roce 1871 vzniká na Moravě časopis Pozor, který se vyjadřoval k dobovým hospodářským problémům a z jehož popudu se v roce 1883 založil Českomoravský spolek selský pro Moravu, který vydával svůj časopis Selské listy. Různé regionální hospodářské spolky uspořádaly ale již v roce 1876 sjezd v Chrudimi, kde byl vznesen požadavek na samostatnou agrární stranu. V té době ale převažovaly hlasy, že na to rolnická obec ještě nemá osobnosti a potřebný duchovní kapitál a politické zkušenosti. Nicméně i přesto se několik výrazných postav našlo. Jednou z nich byl Alfons Šťastný z Padařova u Tábora. Tento svérázný sedlák, myslitel a ideolog agrarismu hýřil aktivitou na podporu rolnictva a vzniku jeho politického vedení. Z jeho popudu vznikla v roce 1881 v Písku Jihočeská jednota hospodářská.² Šťastný podporoval vznikání a spojování rolnických spolků. Stavěl se kriticky proti velkostatkářskému spolku nazývanému Hospodářská společnost a povzbuzoval k zapojení větší selské veřejnosti do politického života. Nakonec v roce 1889 založil Selskou jednotu pro Království české v Táboře. Tento spolek existoval pod záštitou mladočeské strany a programové stanovy sepsal hlavní představitel mladočechů Julius Grégr. Tato Selská jednota byla po krátké době úředně zrušena, ale hned v roce 1890 obnovila činnost pod novým jménem a sice jako Zemská selská jednota pro Království české. Tiskovým orgánem Jednoty byly Selské noviny.³ Její program žádal zrovnoprávnění selského

1 DOSTÁL, V. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1998. s. 16.

2 Tamtéž, s. 19.

3 Tamtéž, s. 19–20.

stavu s ostatními stavy, větší počet rolnických poslanců a rozšíření volebního práva. Mladočeši se za program postavili, aby získali na svou stranu venkov. Od mladočechů to byla chytrá politická taktika a ve volbách do českého zemského sněmu v roce 1889 a do říšského sněmu v roce 1891 suverénně porazili staročechy právě díky venkovským hlasům. Ze strany mladočechů se jednalo o pragmatický tah a své sliby nikdy pořádně nenaplnili. O rolnický lid nejevili příliš zájem a soustřeďovali se výhradně na problémy měšťanů. Šťastný se od nich proto později se svou Selskou jednotou distancoval. Ještě předtím však v roce 1890 mezi volbami Šťastný sepsal první program agrarismu a je tak právem považován za duchovního otce agrárního hnutí. Přesto řada rolníků stále tíhla k mladočechům či staročechům a trvalo řadu let, než se rolníci předáci od dvou hlavních politických stran distancovali. Obě národní strany argumentovali potřebou politické jednoty národa, proto byla pro venkovské politiky představa odstěpení od nich často příliš odvážná.

Nicméně postupem doby například venkovští předáci z východních Čech založili v roce 1896, v čele s budoucím významným agrárním politikem Františkem Udržalem, Politickou selskou jednotu, jenž zastupovala okresy Přelouč, Holice a Pardubice. Ve stejném roce pak ve středních Čechách vznikla kolem Stanislava Kubra a jeho skupiny Středočeská selská župa, a právě z této organizace vzešlo významné rozhodnutí vytvořit skutečně jednotné zemědělské hnutí, které se po souhlasu místodržitelství v roce 1897 začalo nazývat Sdružení českých zemědělců.⁴ Tato stavovská a zájmová organizace byla stále pod záštitou mladočeské strany, ale bylo evidentní, že se stále více diferencuje a postupně směřuje k osamostatnění. Jejím předsedou se stal Stanislav Kubr, místopředsedy byli Antonín Švehla starší a Jan Jaroš. Dalším, a v pozdějších letech významným politikem, který stál u počátku tohoto zemědělského hnutí, byl také Karel Prášek. Tiskovým orgánem Sdružení byla Obrana zemědělců. Ve Sdružení byla řada schopných osobností jak z tábora staročeského, tak i mladočeského. „Velkou organizační výhodou pro Sdružení bylo, že se mohlo opírat o vzdělanější rolníky z úrodných krajů, zvláště řepářských, kde se odehrával boj proti útlaku ze strany cukrovarských kartelů. Pokrokové rolnictvo, vyrostlé již z odborného školení a z pracovní účasti v hospodářských spolcích, představovalo generaci, která byla schopna a připravena být průkopníkem a pilířem nové politické orientace.“⁵ Ve Sdružení narůstal pocit zklamání z nenaplněných programových slibů, které nabízeli zástupci mladočechů. Mladočeši sledovali výlučně zájmy měst a programové priority rolnického stavu zůstávaly nevyslyšeny. Nadále docházelo k postupnému ochabování vztahů a 6. ledna 1899 předložil na valné

4 DOSTÁL, V. *Antonín Švehla*. Profil československého státníka. Praha: SZN, 1990. s. 12.

5 DOSTÁL, V. *Agrární strana*. Její rozmach a zánik. Brno: Atlantis, 1998. s. 21.

hromadě výbor Sdružení usnesení, které schvalovalo emancipaci od ostatních politických subjektů a vytvoření agrární strany. Od tohoto roku se agrární samostatná politická strana stává novou silou, která bude po příští desítky let formovat politickou scénu v českých zemích a posléze v novém československém státě.

1.2 Samostatná agrární strana

Ze Sdružení českých zemědělců se tedy stala postupně strana, která již od počátku používala název, byť zatím neoficiálně, Česká strana agrární. Strana byla uskupením především středních a větších sedláků. V jejích řadách byli od počátku schopní jedinci, kteří už dříve působili v různých hospodářských spolcích, znali zemědělské poměry a problémy. Byli to lidé, kteří sami hospodařili na svém majetku, a tudíž byli dobře organizačně vybaveni, s velkou vazbou na venkov. Již v prvním roce se strana začala poměrně značně početně rozrůstat. Prvním předsedou strany byl až do roku 1904 její zakladatel Stanislav Kubr. Strana stála programově proti levicové sociální demokratické straně a její ideologii a proti pravicovému katolicismu. Byla rovněž v opozici proti hospodářskému liberalismu reprezentovaným staročechy a mladočechy. Již v počátcích byly uvnitř strany patrné názorové rozdíly na program a směřování strany, které se v podstatě podařilo definitivně vyřešit až o mnoho let později v roce 1925. Spory se vedly hlavně mezi rolníky a statkáři ohledně zavedení či nezavedení všeobecného volebního práva. V počátcích neměla strana nikterak rozsáhlý program, vznikla především jako reakce na vleklé hospodářské potíže a kvůli potřebě ochrany rolnického stavu, který byl vrcholnými politickými silami zanedbáván. Programem tak bylo především hájení zájmů rolnictva. Začínající strana měla však příznivou startovní pozici, jelikož mohla navazovat na dřívější spolčování zemědělců. *„Zvláště významné bylo rolnické družstevnictví, v té době již značně rozvinuté co se týče zemědělské svépomoci. Existovala družstva nákupní, prodejní, strojní, a obzvláště ústavy lidového peněžnictví – kampeličky; jejich činovnícké sbory a členské řady se staly vnímavými pro program agrární strany. Na druhé straně zemědělské družstevnictví získalo v agrárním hnutí podporovatele myšlenky družstevní a politického ochránce vlastního rozvoje. Toto spojení zemědělského politického hnutí s hospodářským družstevnictvím vytvořilo mocné činitele v životě národa.“*⁶ První ucelenější program strana představila až v roce 1903. Ještě předtím však stranu čekala první zajímavá zkouška, a tím byly říšské volby v roce 1901. Agrárníci chtěli mít s mladočechy společnou kandidátku, ale strany se nedohodly na kandidátech a agrárníci šli do voleb samostatně. Volby dopadly pro novou stranu úspěšně, když získala pět

6 DOSTÁL, V. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1998. s. 24.

poslaneckých mandátů. Ve stejném roce získala strana v zemských volbách dokonce 21 mandátů a plně se etablovala na české politické scéně. V roce 1904 nahrazuje Kubra v roli předsedy Josef Žďárský. O rok později pak dochází k důležitému sloučení mezi českými a moravskými agrárníky a k vzniku Československé strany agrární všech zemí Koruny české. V tomto období na počátku století, začíná probíhat generační výměna ve vysokých postech strany a k stále většímu vlivu se dostává čilý a v zemědělských kruzích již známý Antonín Švehla a lidé jeho věku jako Otakar Srdínko, Karel Viškovský, Kuneš Sonntág či Adolf Prokůpek. Švehla se ve straně prosazoval od samého počátku. Poprvé na sebe veřejně upozornil v roce 1900 na rolnickém sjezdu v Praze. Byl to právě on, kdo si uvědomoval, že tak jako socialistické strany získávají podporu širokých vrstev dělnictva, musí se agrární strana stát stranou masovou, nikoliv čistě stavovskou, musí cílit na malé rolníky a v programu mít požadavek na všeobecné hlasovací právo. V tomto ohledu stál proti starší generaci agrárníků, kteří stranu chtěli opírat o movitější sedláky a velkostatkáře. Proti Švehlovi byl v opozici, ač vrstevník i Karel Prášek, který byl v počátcích strany patrně nejúspěšnější a nejvýraznější politik agrárníků.⁷ Prášek, místopředseda strany, se stal v roce 1899 prvním poslancem agrární strany v českém sněmu a v roce 1907–1908 byl dokonce tzv. ministrem – krajanem v rakouské vládě. Švehla byl však politicky prozíravý a správně předpokládal, že postupně bude docházet k stále většímu rozšiřování a demokratizaci volebního práva, tudíž budou rozhodovat hlasy nejenom aristokratů, bohatých měšťanů a vlivných skupin obyvatelstva, ale i nižších společenských vrstev společnosti. Proto se snažil aktivně a dlouhodobě získávat podporu a přízeň u malých statkářů a maloroelníků. *„Zemědělský stav tvořili převážně malí zemědělci jak co do počtu, tak co do rozsahu vlastněné půdy. Vzhledem k tomu musela mít zemědělská strana a její agrární politika ráz malozemědělský. Bez volební podpory malého člověka na vesnici by nemohla povznést venkov a posílit zemědělský stav, aby byl rovnocennou složkou národní společnosti.“*⁸ Švehla a jeho spolupracovníci hýřili energií a snažili se venkovský lid politicky mobilizovat ale i vzdělávat. *„Švehla se rozhodl budovat stranu celého venkova, včetně řemeslníků, živnostníků a inteligence. K tomu bylo třeba posílit uvědomění a sebevědomí venkovských vrstev. Zvýšení duševní úrovně bylo hnací silou Švehlova působení v agitační, výchovné a organizační práci.“*⁹ Organizovaly se přenášky, hlavní důraz se kladl na vzdělávání mládeže. Na sjezdu strany v roce 1904 agrárníci přichází se sloganem „Venkov jedna rodina“, který trefně vyjadřoval nové směřování strany podle

7 ROKOSKÝ, J. *Rudolf Beran a jeho doba*, Vzestup a pád agrární strany. Praha: Vyšehrad, 2011. str. 21.

8 DOSTÁL, V. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1998. s. 26.

9 BROKLOVÁ, E. *Antonín Švehla. Tvůrce společenského systému*. Praha: Academia, 2017. s. 68.

Švehlových představ a snahu o zapojení širokých vrstev venkovského obyvatelstva. Agrárníci se stále soustavně snažili získávat do svých řad venkovské organizace a spolky. „*Strana vedla usilovný boj o získání pozic v hospodářských institucích, v zemědělském průmyslu, a zvláště v samosprávných sborech, které ve venkovském prostředí nebyly pod vlivem rakouských úřadů. Rozmnožovala svůj vliv peněžních ústavech, nejpronikavěji ve svépomocném peněžnictví. V okresních školních radách získala vliv na venkovské školství.*“¹⁰ Antonín Švehla si byl taktéž velice dobře vědom síly a vlivu stranického tisku. Působil ve výboru Tiskařského a vydavatelského družstva, které vydávalo Obranu zemědělců, později se stal dokonce předsedou tohoto družstva. V novinách propagoval cíle, vize a program strany. Dokázal, ač sám nebyl žurnalista, dobře úkolovat spolupracovníky a formulovat stanoviska strany. Obrana zemědělců vycházela dvakrát týdně, což však začínalo být pro rozšiřující se stranu málo. Švehlovým cílem bylo vytvoření stranického deníku, který by soustavně a dlouhodobě informoval veřejnost a získával svým vlivem široké masy venkovského obyvatelstva. Tento cíl se naplnil v roce 1906, kdy vychází 29. března první číslo agrárního deníku Venkov. Na konci téhož roku strana založila vlastní tiskárnu a nakladatelství. Tyto důležité kroky vedly k větší samostatnosti a sebedůvěře strany.

Švehlovo pojetí demokratické a masové strany se plně prosadilo v roce 1905. Tehdy agrární strana přijala zásadu všeobecného, rovného, tajného a přímého volební práva za svůj programový požadavek. Již v roce 1907 pak dochází v Rakousku ke klíčové změně volebního systému a kuriový systém je nahrazen právě všeobecným hlasovacím právem, které agrární strana přijala jako svou politickou prioritu. Ve stejném roce v květnu pak probíhají již ve změněném volebním řádu volby do říšské rady. Proti agrárnímu hnutí probíhaly ostré kampaně na všech frontách. Navzdory tomu však strana ve volbách uspěla a získala 29 poslaneckých mandátů a stala se tak nejsilnější českou stranou. V roce 1908 pak agrárníci potvrdili svůj vzestup ve volbách do zemského sněmu, které však stále probíhaly v kuriovém systému. V těchto volbách získala strana 44 poslaneckých mandátů, což znamenalo mimořádné volební vítězství.¹¹ Nezpochybnitelnou pozici lídra v obou volebních zápasech zastával Švehla. „*Měl v ruce veškerý tisk strany a jejích přičleněných organizací a nejsa zatížen mandátem ve Vídni, mohl se věnovat rozvoji strany. Jeho způsoby předáka hnutí byly podmaňující. Byl spravedlivě útočný v projevech, dovedl přesvědčovat znalostí problémů a situací. Jeho nestrojená otevřenost, doprovázená srdečností mu otvírala cestu k lidem,*

10 DOSTÁL, V. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1998. s. 29–30.

11 BROKLOVÁ, E. *Antonín Švehla. Tvůrce společenského systému*. Praha: Academia, 2017. s. 79–81.

činným sborům strany a spolupracujících organizací a institucí.“¹² Po letech politické převahy staročeské a posléze mladočeské strany tak dochází k dominanci strany agrární a sociální demokracie. Agrárníci však nepolevovali a neustále organizačně sílili. Zakládali se rozličné zájmové hospodářské organizace, například Svaz chmelařů nebo Česká mlékařská jednota a řada dalších. V roce 1909 se stává šestatřicetiletý Antonín Švehla, díky své dlouhodobé neúnavné práci pro stranu, pro svůj mimořádný politický talent a vůdčí schopnosti, předsedou agrární strany a zůstává jím až do své smrti plných 24 let. Švehlovo politické nadání a prozíravost v zemědělském hnutí již uznávali jeho současníci. „Švehlovi patří nesporně ta velká zásluha, že prvý vyvrátil thesi o křížení se zájmů různých velikostních nebo výrobních skupin zemědělských a že velmi šťastně formuloval a dokázal naprostou jejich solidaritu právě tak jako solidaritu zájmů všech venkovských vrstev vůbec, poněvadž i venkovské vrstvy nezemědělské žijí z výnosu půdy, důchodu zemědělců, na nichž závisí jejich vlastní existence, a jsou tudíž ve svém vlastním zájmu interesovány na zdaru a rozkvětu zemědělství.“¹³ Sám Švehla nebyl přítomen při svém zvolení předsedou strany, neboť byl těžce nemocen. Zdravotní problémy spojené s neúnavným pracovním nasazením pak budou Švehlu provázet po celou jeho politickou kariéru. Ve stejné době, během Švehlovy nemoci, vrcholí tzv. řepařský boj proti cukrovarnickým rajonovým kartelům. Byl to znovu tento muž, který již několik let pracoval pro zlepšení postavení drobných a početných řepařů. Cukrovary měly nad řepaři rozsáhlou moc. Určovaly cenu řepy, vychytrale poskytovaly řepařům finanční zálohy a tím je měly pod svým vlivem. Některým řepařům platily za řepu více, některým méně a tím vnášely mezi řepaře nejednotnost. Švehla byl iniciátorem založení Ústřední jednoty řepařů již v roce 1902, ale pozice drobných zemědělců se zlepšovala pomalu. Agrárníci stupňovali na půdě parlamentu tlak, aby se situace počala řešit ve prospěch řepařů. Příznivější doba nastala až po volbách v roce 1907 a 1908. Šlo o to, že do té doby ve venkovských peněžních ústavech měli velký vliv mladočeši a u nich nebylo pravděpodobné, že by řepařům poskytli půjčky například na složitou výrobu řepy či mzdy a nahradili by tak zálohy, které poskytovaly cukrovary. Po propadu mladočechů ve volbách dochází však k postupnému obratu, který vrcholí řepařskou stávkou. Zemědělci se rozhodli nesázet řepu. Tento krok podlomil výsadní postavení cukrovarů a řepaři na nich přestávají být závislí. Řepaři se finančně osamostatňují a řepařská organizace Ústřední jednota řepařů se stává jedinou institucí, která plně a volně nakládá a disponuje s řepou, již bez vlivu

12 DOSTÁL, V. *Antonín Švehla*. Profil československého státníka. Praha: SZN, 1990. s. 31.

13 FRANKENBERGER, O., KUBÍČEK, J.O. *Antonín Švehla v dějinách Československé strany agrární*. Praha: Novina, 1931. s.106.

cukrovarnických rajonových kartelů, které již prakticky pozbyly svého dřívějšího významu.¹⁴ Na řepařské vítězství byl Švehla patřičně hrdý a jeho autorita tím znovu vzrostla. Nešlo pouze o zlepšení ceny za řepu, i když i to bylo důležité. Karel Mečíř, dlouholetý Švehlův spolupracovník ve svých pamětech vzpomíná, jak mu Švehla po vyhraném boji vyprávěl: „Rozumí se samo sebou, že pro veliké množství, snad dokonce pro většinu řepařů, bylo hlavní věcí dosáhnout lepších cen od cukrovarů. Ale kdo by se tak na věc díval, nepochopil by ji v celém rozsahu. Předně to byl boj o právo svobodného člověka disponovat volně plodem své práce. Ale šlo ještě o něco jiného, dalšího. Kartel rajonový se snažil zemědělský stav rozložit v různé kategorie: řepaře větší, střední a konečně malé a vykonstruovat svými korupčními metodami protichůdnost zájmů mezi nimi, Rozdělit je a tím je ovládat. Tento příklad našel mnoho následovatelů. Postavili jsme proti němu požadavek rovnosti a solidarity všech řepařů, ať malých, ať velkých a právě tím jsme zvítězili.“¹⁵ Během řepařského boje se znovu dostal do konfliktu se svým bratrancem Karlem Práškem¹⁶, který nedodržel společný agrární postup a během stávky řepu sázel. Švehla na tento čin nikdy nezapomněl, a tak jejich vzájemná rivalita nadále pokračovala.

V roce 1911 strana zakládá svou vlastní Agrární banku. Byl to jen další důkaz o mocenském rozmachu agrárníků. Rok 1911 byl také rokem voleb do říšské rady. Strana nenavrhla jako kandidáta na poslanecké křeslo Karla Práška, kvůli jeho nesoučinnosti během řepařské stávky. Ten se rozhodl kandidovat samostatně, stejně jako další vlivný agrárník dr. Isidor Zahradník. Strana na to zareagovala jejich vyloučením. Prášek a jeho přívrženci dokonce v roce 1912 založili svou stranu Neodvislé sdružení venkova pro Království české a vydávali svůj vlastní časopis, kde kritizovali vedení agrární strany v čele se Švehlou. Nakonec se situace zklidnila až v roce 1913 a vyloučení poslanci se vrátili zpátky do strany. Tyto vnitřní třenice vyhovovaly hlavním volebním soupeřům, a to především sociální demokracii a klerikálům. Navzdory tomu, agrární strana i tyto volby vyhrála a zůstala na říšské radě nejsilnější stranou. Mezi agrárními poslaneckými kandidáty byli jak menší, střední tak i větší zemědělci, venkovští učitelé či živnostníci. Strana získala 36 poslaneckých mandátů. Po volbách však strana neustrnula a ustavičně rozvíjela svou činnost a upevňovala organizační strukturu.¹⁷ Neustávala v přednáškách pro veřejnost, a především pro mládež. Stranický tisk se rozrůstal a jeho náklady dosahovaly milionů výtisků. Narůstal i počet rozličných

14 DOSTÁL, V. *Antonín Švehla*. Profil československého státníka. Praha: SZN, 1990. s. 29.

15 KUBŮ, E., ŠOUŠA, J. (ed.). *Rozmluvy s Antonínem Švehlou a o Švehlovi*. Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečíře. Praha: Karolinum, 2018. s.76.

16 Více k Práškovu viz: s. 13, 28-29, 31, 63.

17 DOSTÁL, V. *Agrární strana*. Její rozmach a zánik. Brno: Atlantis, 1998. s. 36–39.

hospodářských družstev a organizací. Strana tedy v letech předválečných pozitivně rostla a stával se z ní postupně rozrůstající a vzájemně propojený hospodářský kolos. Nicméně celková politická scéna nepůsobila dobře a současníci mluvili o morálním úpadku veřejného života a společnosti. Česká politická scéna byla roztržštěná, plná afér, a v Čechách probíhala dlouhodobá ústavní krize. Češi chtěli prosazovat na sněmu český státoprávní program, Němci blokovali sněmovní jednání trvalou obstrukcí. Situace byla často napjatá, a nakonec vedla k tomu, že císař František Josef I. zemský český sněm v roce 1913 tzv. anenskými patenty rozpustil. Česká politická scéna proti rozhodnutí protestovala, ale nevedlo to k žádnému výsledku. Císař na místo českého sněmu jmenoval zemskou správní komisi, která měla vládnout do příštích voleb. K těmto volbám již nedošlo, protože následující rok vypukla první světová válka. V této rozkolísané době měla agrární strana výhodu, že v jejím čele stál Antonín Švehla, který pomalu přestával být lídrem jenom stranickým. *„Švehla se v té době stával vůdcem národa. Již roku 1911 se mu podařilo utvořit na říšské radě společný klub z agrárníků, mladočechů a národních sociálů, k nimž později přistoupili i klerikálové. Řeči o tom, že by vládl s kýmkoliv, patrně plynuly z přesvědčení, že je třeba spojit roztržštěné politické síly. Řídil českou politiku ve Vídni, bez Švehly se v ní nedělo nic velkého. Z této doby se také datují počátky spolupráce s Masarykem.“*¹⁸

1.3 Agrární strana za světové války

Za války samozřejmě veřejný politický život upadnul. Politickým stranám byla přerušena činnost, ale u agrární strany přeci jenom pokračovala určitá kontinuita skrze hospodářské a družstevní organizace, které sice nebyly ryze politické, ale s agrárními politiky byly tyto instituce úzce spojeny. Zemědělský stav značně válkou utrpěl. Byla odvedena řada mladých lidí, velké množství koní muselo být použito pro válečné a logistické účely. Na venkov doléhaly taky tvrdé dodávky, které museli zemědělci poskytovat pro vojáky na frontu, a časté byly реквизиce, tedy vymáhání z úřední moci. Zemědělci byli ve složité situaci, protože ač na ně doléhaly válečné těžkosti, ostatní obyvatelstvo v nich často vidělo lidi přiživující se na válce, kteří nedostatečně podporují hladovějící města. Určitě se našla řada venkovanů, která za války dobře profitovala, ale nelze takto hovořit o rolnickém stavu jako takovém. Za války bylo zavedeno vázané hospodářství a vznikla řada vládních institucí, které měly nad zásobováním dohlížet. Vzniknul tak například Válečný obilní ústav nebo na konci války Úřad pro výživu lidu. Někteří agrární politici, kteří chtěli mít vliv na hospodářské dění v zemi, v institucích působili. *„Agrární strana přirozeně využívala všech příležitostí a možností, jak*

18 BROKLOVÁ, E. *Antonín Švehla. Tvůrce společenského systému*. Praha: Academia, 2017. s. 90.

*ochránit zemědělství před tíhou válečného hospodaření. Snažila se proto proniknout do orgánů vázaného hospodářství. Říšský poslanec strany dr. Karel Viškovský, znalec válečného hospodaření s obilím, byl místopředsedou Obilního ústavu. Předseda českého odboru Zemědělské rady Adolf Prokůpek, významný agrární pracovník, byl členem správy úřadu. Projevil se jako pilný burcovatel obětavosti venkova ve prospěch městského obyvatelstva; byl mezi zakladateli Českého srdce, které hodně přispělo k uklidnění vyživovacích poměrů v průmyslových městech.*¹⁹ České srdce byl nepolitický charitativní spolek, jenž vzniknul v roce 1917 v období již velkého vyčerpání a hladu českého obyvatelstva. Spolek vzniknul především z iniciativy Antonína Švehly.

Politické strany a její představitelé zastávali během válečného konfliktu různé přístupy k vládnoucí habsburské dynastii. Od prorakouského aktivismu až po pasivní rezistenci. Agrární strana stála někde uprostřed těchto dvou pólů a vždy reagovala podle současných politických poměrů a situace na válčících frontách. Švehla si byl vědom složitosti současného stavu a jeho dopadu na budoucnost. „*Ted' musí každý hrát komedii, říkat opak toho, čemu věří a čeho si přeje. Ani nechci myslet na to, jaký to bude mít vliv na charakter lidí. Stále se přetvařovat, věčně lhát. Ale nelze jinak.*“²⁰ Ve Švehlově úřadovně za války v Hybernské ulici v Praze se často stýkali hlavní představitelé politických stran a řešili budoucí politické kroky. Švehla měl velkou zásluhu na sjednocování politických představitelů během válečných let. Bylo to především jeho zásluhou, že v listopadu 1916 vzniká Český svaz poslanců ve Vídni a také Národní výbor v Praze, jehož byl Švehla jednatelem. Českému svazu předsedal agrárník František Staněk a v předsednictvu byli za agrárníky Karel Prášek a František Udržal. Svaz měl v počátku prorakouskou většinu, ale postupem času se poměr otáčel. Důležitým impulsem byl pro Svaz Manifest českých spisovatelů z května 1917, který zformuloval šéf činohry Národního divadla Jaroslav Kvapil. V manifestu umělci nabádali politiky, aby na říšském sněmu, který byl poprvé za války svolán právě na květen, zastupovali výlučně české národní zájmy. Tak čeští politici zformulovali požadavek na spojení Čechů a Slováků a v podstatě na vznik československého státu v rámci federalizovaného Rakousko – Uherska. Dalším důležitým mezníkem pak bylo prohlášení Českého svazu v lednu 1918. Tato tzv. tříkrálová deklarace ještě důrazněji požadovala sebeurčení národů v habsburské monarchii a vnesla požadavek demokratického samostatného československého státu. V červenci 1918 posléze dochází k reorganizaci Národního výboru, jenž se oficiálně začal nazývat Národní

19 DOSTÁL, V. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1998. s. 48.

20 KUBŮ, E., ŠOUŠA, J. (ed.). *Rozmluvy s Antonínem Švehlou a o Švehlovi*. Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečíře. Praha: Karolinum, 2018. s. 216.

výbor československý. Předsedou Národního výboru se stal Karel Kramář. Výbor byl složen podle tzv. Švehlova klíče, jenž sestavoval členy výboru podle výsledků voleb z roku 1911. V zahraničí se v té době daří Masarykovi, Benešovi a Štefáníkovi získat spojenecké státy na svou stranu. V červnu až v září 1918 je uznána západními spojenci za budoucí představitelku nového státu Národní rada československá. Na podzim se již habsburská monarchie počala hroutit. Seskupení socialistických stran, tzv. Socialistická rada, která představovala politický protipól k Národnímu výboru, dokonce během 14. října 1918 organizovala generální stávku a proklamovala vznik samostatného československého státu. Ten den ale ještě Rakousko nepadlo a Národní výbor akci odsoudil. O dva dny později se snažil habsburskou monarchii zoufale zachránit císař Karel I., který ve svém manifestu sliboval federalizované Rakousko. Pro Čechy to však již v tento okamžik bylo málo a žádali úplnou samostatnost a nezávislost na Rakousku. Národní výbor se po císařském manifestu rozšířil na 120 členů. To byla již předzvěst budoucí revoluční vlády v nových poměrech. Na konci října dochází v Ženevě k setkání mezi domácím a zahraničním odbojem a ve stejných dnech se v Praze uskutečňuje státní převrat.

2 Agrární strana v československém státě

Agrární neboli republikánská strana, byla během trvání První československé republiky významnou politickou silou. Postupem doby se z ní stala dokonce největší politická strana v Československu, která měla nejlépe vybudovanou organizační strukturu. Patřila k ní řada přidružených organizací, sdružovala venkovské obyvatelstvo, pořádala manifestace podporující agrární hnutí, vzdělávala mládež. Měla precizně vybudovaný stranický tisk, který ovlivňoval veřejné mínění. V jejích řadách byli významní politici, kteří výrazným způsobem zasahovali do chodu státu. Strana byla konsolidačním prvkem v roztržité politické scéně První republiky a zasloužila se tak o demokratický vývoj československého státu.

2.1 Vývoj strany v prvních letech republiky do voleb v roce 1920

Dne 28. října byl vyhlášen Národním výborem československý stát. Hlavními politickými reprezentanty českého národa, kteří organizačně prováděli na území českých zemí (respektive spíše v Praze) státní převrat, byli takzvaní „mužové 28. října“. Byl to agrárník Antonín Švehla, státoprávní demokrat Alois Rašín, politik českých socialistů Jiří Stříbrný, sociální demokrat František Soukup a Slovák Vavro Šrobár, který dorazil k radosti českých politiků odpoledne v den převratu do Prahy. Už od dopoledních hodin pod vlivem tzv. Andrassyho nóty, která byla otištěna v tisku, začalo pražské obyvatelstvo spontánně strhávat rakouské symboly z budov a radovat se z rakouské kapitulace, kterou si mylně interpretovalo z otištěné nóty rakouského ministra zahraničí prezidentu USA Wilsonovi. Převrat se začal samovolně dávat do pohybu. Sami politici předáci nečekali a ani nemohli čekat tak rychlý vývoj událostí. Díky prozíravé a obratné politice „mužů 28. října“ však nedošlo během převratu k větším násilnostem a krveprolití. Švehla toho dne sehrál významnou roli, když v dopoledních hodinách společně s Františkem Soukupem šli do Obilného ústavu, aby zde převzali jeho vedení. Úředníci této důležité instituce, která zajišťovala zásobování potravin skutečně po Švehlově proslovu přísahali věrnost novému státu. „Švehlovi dala Vídeň, se souhlasem ministerstva války, velkou zbraň do rukou – zásobování. Do té doby bylo vše pod kontrolou Vídně, ale převzetím Obilního ústavu se stal Švehla rovnocenným partnerem vlády, nikoliv politicky, ale prakticky, nebylo možno dělat bez jeho souhlasu významnější rozhodnutí, protože zásobovacích potíží se vláda nejvíce obávala. To samo již svědčí o její slabosti a bezmocnosti.“²¹ Odpoledne Národní výbor československý vydal svolání, že stát československý vstoupil mezi kulturní národy světa a přijal první zákon státu. Národní výbor

21 ČAPEK, K. a kol. *Hovory s Antonínem Švehlou (a o něm)*. Praha: Votobia, 2001. s. 46.

se tímto zákonem stal vykonavatelem státní svrchovanosti a nejvyšším zákonodárným sborem státu. Pražským převratem však práce nekončila, ale naopak dlouholetá měla začít. Po euforii vždy dochází k tvrdé realitě. Nový stát doposud neměl pevně stanovené hranice, část českých Němců nechtěla přijmout nový stát, Maďaři nehodlali ztratit slovenské území, krajní bolševická levice se uchýlovala k násilí, objevil se československo – polský problém ohledně Těšínska a české země, ostatně jako většina Evropy, byly válkou, která definitivně skončila 11. listopadu 1918 zdecimované a vyčerpané. Byla to těžká doba pro všechny politické strany, agrární stranu nevyjímaje. „*Bylo to období úpadku života strany. Odchodem četných lidí na frontu se organizace strany staly těly bez údů. Organizační úsilí zesláblo, poklesl zájem o vše. Stopy války se jevíly všude. Poměry nebyly pro organizování venkova příznivé: nechuť k politické činnosti byla obecná, a ve městech se rozšířila zvláštní protiagrární nálada živěná nepřáteli rolnického hnutí.*“²² Řada zemědělců si však, na rozdíl od dělníků, nemohla příliš zoufat a začít stávkovat a věřit v revoluční hesla. Musela pracovat na půdě, která jediná byla zárukou obživy. I ve venkovských řadách ale převládala jistá míra znechucení a vyčerpání. Agrární strana proto již poměrně brzy po válce svolala sjezd strany, na kterém chtěla znovu vyburcovat k větší politické aktivitě a organizovanosti. Sjezd se konal 29. a 30. dubna 1919 a došlo na něm k přepracování programu a k vytvoření nového názvu strany, která se začala oficiálně nazývat Republikánská strana československého venkova.²³ Strana se tak na sjezdu ideově jednoznačně ztotožnila s novou Československou republikou a jejím demokratickým systémem. Na jaře po sjezdu začala strana pořádat na venkově setkání, kde podporovala novou republiku a její budování. Zemědělský živel se počal znovu probouzet a organizovat. Strana v dubnu dala vzniknout nové organizaci, Domovině domkařů a malorolníků. V tomto období parlament totiž schválil zákon o budoucí pozemkové reformě, tzv. záborový zákon. Skrze tuto organizaci, jenž měla za úkol v první řadě získat pro malé rolníky či bezzemky volnou půdu, si strana naklonila řadu nových podporovatelů.

Česká politická špička musela neustále konat a snažit se konsolidovat nestabilní stát. V listopadu 1918 byla přijata prozatímní ústava, kterou se Národní výbor přetvořil v jednokomorové Revoluční Národní shromáždění (RNS), které se rozšířilo řadou kooptací na 256 členů. Složení se určovalo podle stejného systému jako u Národního výboru, který prosadil Švehla. Nejvíce mandátů měla agrární strana (55), po ní následovala sociální demokracie (53) a třetí nejsilnější zastoupenou stranou byla Státoprávní demokracie (46) (později přejmenovaná na Národní demokracii). Z předsednictva Revolučního národního

22 DOSTÁL, V. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1998. s. 61.

23 ROKOSKÝ, J. *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad, 2011. s. 104.

shromáždění vznikla první československá vláda pod vedením ministerského předsedy Karla Kramáře, který ale velkou většinu času v prvních měsících roku 1919 trávil na mírové konferenci ve Francii, takže ho na domácí půdě zastupoval Švehla. Vláda přijala republikánský typ zřízení státu a aklamací potvrdila Masaryka jako prezidenta nové republiky. V sedmnáctičlenné vládě široké národní koalice byli čtyři ministři ze strany agrární. Antonín Švehla jako ministr vnitra, Isidor Zahradník jako ministr železnic, ministerstvo zemědělství bylo pod vedením Karla Práška a František Staněk měl na starost resort ministerstva veřejných prací. Co do počtu ministrů jich tedy agrárníci měli nejvíce. Antonín Švehla jako zástupce předsedy vlády neměl vůbec lehkou pozici. V prvních měsících mladé republiky začaly naplno propuknout sociální nepokoje. Rostly ceny surovin, mzdy byly malé, byla velká nezaměstnanost, potraviny byly na příděl, a tak rostla lichva s potravinami, tzv. keřasení. RNS začalo vydávat zákony, které měly napomoci zoufalé sociální situaci. Například zákon o podpoře v nezaměstnanosti, nebo zákon o osmihodinové pracovní době. Změny k lepšímu však nepřicházely okamžitě. Lidé nicméně doufali s příchodem republiky v příchod lepšího a bohatšího života, ale skutečnost byla ze začátku jiná. Existovala řada problémů. Krajní politická levice provokovala a vyvolávala násilné konflikty a brojila proti novému demokratickému uspořádání. Už od počátku vzniku státu také začaly propuknout hladové bouře. Velké se odehrály například v lednu 1919 na Kladně, v Plzni nebo v Praze. Avšak největší a nejrozsáhlejší masové demonstrace se odehrály v květnu téhož roku. Byla to doba pro republiku snad nejvážnější. Kromě toho totiž maďarská Rudá armáda obsazovala Slovensko (v březnu došlo v Maďarsku ke komunistickému převratu a byla vytvořena tzv. Maďarská republika rad). Švehla byl hlavně z pravého politického spektra kritizován že k demonstrantům přistupuje mírně a nevyšle proti nim policii nebo dokonce armádu, aby je řádně zpacifikovala. Švehla zvolil umírněnější postup. Demonstrace často vedli a organizovali dělničtí důvěrníci, a právě skrze ně Švehla moudře usměrňoval situaci: „...*ministr vnitra Švehla neposlechl nabádavé hlasy pravice, aby poslal na demonstranty policii a nejlépe armádu. Dal naopak na spolupráci s důvěrníky dělníků, a tak se stávalo, že pořádek udržoval v davu, na shromáždění a před obchody úředník, či policista spolu s dělnickým důvěrníkem.*“²⁴ Demonstrace, která se však proměnila v tragédii, se stala o dva měsíce dříve 4. března a souvisela s česko – německým napětím. Německá sociální demokracie vyhlásila v tento den generální stávku a manifestace se odehrávaly ve všech větších městech s německou většinou. Během střetů vojáků a policistů s davy, které samozřejmě často vykřikovaly

24 KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha: Libri, 2017. s. 62–63.

protičeskoslovenská hesla, došlo ke konfliktům, během nichž přišlo o život padesát čtyři demonstrantů a přes sto jich bylo zraněných.²⁵ Čtvrtý březen se po celou dobu republiky stal pro Němce hořkým mementem, který trvale poznamenal už tak napjaté vztahy. Švehla věděl, že podobné situace se nesmějí opakovat a vždy volil mírnější postup. Alois Rašín, pravicový politik, ministr financí a vedle Švehly nejdůležitější muž československé domácí politiky raného státu, viděl v opatrném postupu proti sociálním nepokojům tendence agrárníků spojit se se socialisty a rozložit širokou všennárodní koalici. Nadcházející a historicky první volby nové republiky měly ukázat, jak to skutečně je.

Volby, nikoliv však parlamentní, ale do obecních zastupitelstev, byly vypsané na 15. a 16. června 1919. Nekonalý se na Slovensku, jehož část území bylo zábrano maďarskou Rudou armádou, ani na Podkarpatské Rusi. Poprvé v Českých zemích mohly volit ženy. Souhrnný výsledek komunálních voleb měl ukázat rozložení politických sil a mohl změnit složení RNS, takže byl očekáván s patřičnou pozorností. Suverénním vítězem, co se týče českých voličů, se stala Československá sociálně demokratická strana, která dostala 32,52% hlasů, za ní se nečekaně umístila Československá strana socialistická se 17,32% hlasů, následovala Republikánská strana československého venkova s 15,30% hlasů, což znamenalo 402 101 voličů, dále Československá strana lidová jenž obdržela 9,83 hlasů a za nimi s velice špatným výsledkem skončila Kramářova Československá národní demokracie s 9,60% hlasů.²⁶ Agrárníci získali poměrně rovnoměrně hlasy ve venkovských okresech. Větší města byla na straně socialistických stran. Agrárníci po sečtení hlasů pro svou kandidátku byli sice až třetí, nicméně po přepočítání hlasů sdruženým kandidátkám se posunuli na druhé místo s 20,5% hlasů. Pokud bychom započítávali i hlasy německých voličů, tak se druhou nejúspěšnější stranou stali němečtí sociální demokraté, kteří v pohraničních oblastech získali téměř polovinu voličů. Bylo evidentní, že v poválečné době dominují levicové strany se svou sociálně zaměřenou politikou. Vše směřovalo ke změnám ve vládě. Prezident Masaryk si příliš nepřál, aby se premiérem stal socialistický politik, poněvadž se obával, že by to v západní Evropě budilo dojem radikální a nedůvěřivé vlády. Samotná tehdejší sociální demokracie prožívala rozkol, když se v její straně rozmáhaly bolševické tendence. Masaryk chtěl za premiéra Švehlu, ale ten to odmítl, a rozhodl se setrvat ve své vlivné pozici ministra vnitra, kde mohl lépe pracovat na konsolidaci státní správy a státu jako takového. Nakonec se agrárníci dohodli se socialistickými stranami, že se předsedou vlády stane sociální demokrat

25 KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Praha: Libri, 2017. s. 43.

26 K výsledkům voleb 1919 viz: Tamtéž, s. 71–74.

Vlastimil Tusar. Tento muž patřil k umírněné frakci strany. Masaryk mezistranické dohodě nakonec neodporoval a nového premiéra jmenoval 8. července 1919 po demisi Kramářovy vlády. Namísto všennárodní, široce pojaté koalice, tak vznikla užší koalice dvou socialistických stran a agrárníků, pro kterou se vžil název rudozelená koalice. Socialistické strany měly ve vládě osm ministrů a republikánská strana v ní měla znovu čtyři ministry. Švehla a Karel Prášek si ponechali své resorty, František Staněk také zůstal ve vládě, ale začal řídit ministerstvo pošt a telegrafů, a důležité ministerstvo financí získal místo Rašína Cyril Horáček. Ten však v úřadě setrval pouze do října a po něm nastoupil moravský agrárník Kuneš Sonntág. Koalice sehrála důležitou roli pro zdárný demokratický vývoj státu. Ohledně důvodů politického rozhodnutí Švehly jít do koalice se socialisty Dostál píše: „*V tak rozhodné situaci šlo předsedovi agrární strany Švehlovi o zabezpečení státu, to pokládal za hlavní úkol vlády. I když věděl, že socialismus odporuje selské mentalitě, a přestože velká část sociální demokracie byla ovládána revolučním kvasem, vedl svou stranu do spolupráce se socialisty. Bátl se zatlačit je do opozice, aby neohrozili klidný vývoj státu; v představách odpovědného politika by izolace socialistů vedla k dalším bouřím a střetnutím.*“²⁷ Jaroslav Rokoský ke Švehlově přístupu k sociální demokracii dodává: „*V období rudo-zelené koalice ji považoval za obra, s nímž je možno jednat lživě, ne však násilně. Pragmaticky očekával, že když socialistům připadne odpovědnost za stát, zbaví se tak snáze agitačních slibů, které nebudou moci splnit. To otupí jejich radikalismus a naopak posílí státotvorný charakter.*“²⁸ Švehla tímto rozhodnutím riskoval svojí popularitu i uvnitř strany, ale za koalici stál a byl pevně přesvědčen o správnosti svého kroku. Vznik rudozelené koalice přinesl zklidnění vášní v počáteční revoluční atmosféře a stát mohl pokračovat v demokratickém vývoji.

Nová vláda ve svém programovém prohlášení z 10. července vytyčila své priority. Kromě jiného to bylo uzákonění definitivní Ústavy, dokončení pozemkové reformy, kterou už započala předchozí vláda tzv. záborovým zákonem z 16. dubna, definitivní začlenění Slovenska do republiky, správní reforma a také uskutečnění voleb do Národního shromáždění. Na vzniku ústavy a jejích přidružených zákonů se intenzivně podílela řada odborníků i politiků. V RNS k tomuto účelu pracoval ústavní výbor pod předsednictvím sociálního demokrata Alfréda Meissnera. V jeho řadách byl i první místopředseda a stálý člen ústavního výboru, agrární poslanec František Hnídek. Dalším agrárníkem a stálým členem byl Jan Malypetr. Na přípravě a podobě se podílelo také především Švehlovo ministerstvo vnitra.

27 DOSTÁL, V. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1998. s. 67.

28 ROKOSKÝ, J. Antonín Švehla, státník ve službách demokracie. In *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. ŠOUŠA, J. a kol. (ed.). Praha: Karolinum, 2001. s.80.

Ústavu v rámci ministerstva vnitra řešila legislativní sekce, do jejíhož vedení byl dosazen Švehlou profesor státního práva Jiří Hoetzel. Sam Švehla se stal neúnavným prostředníkem jednání ohledně ústavy a snažil se, aby byla docílena shoda. „*Byl vyličen jako člověk bez únavy, který většinu únorových nocí proseděl v poradách s politiky a k ránu se ještě scházel s novináři, kterým podával nejnovější zprávy.*“²⁹ Švehla také prosazoval do ústavy Masarykovy nároky. Jedním z nich bylo snížení věkové hranice k dosažení prezidentského úřadu. Tento požadavek byl prosazen kvůli Edvardu Benešovi, kterého si Masaryk výslovně přál za svého nástupce. Švehla svou autoritou toto prezidentovo přání splnil. Masaryk skrze agrárního předsedu prosazoval i jiné požadavky. Sam k tomu dodává: „*Uplatňoval jsem svůj vliv pomocí Švehly a jiných; zasadil jsem se na příklad o to, aby prezident měl ústavní právo nejen schvalovat návrhy vlády a parlamentu, ale účastnit se vládních porad a vystupovat podle potřeby iniciativně i v parlamentě. Šlo mě také o to, zabezpečit odbornost administrace a vlády; proto u nás míváme kombinovanou vládu parlamentní i odbornickou, a odtud také stálost hlavních úředníků státu (Švehla, Beneš a jiní).*“³⁰ Ústava čerpala z ústav západních demokracií, ale například i z ústavy Předlitavska z roku 1867. Hlavní zákon státu byl nakonec Revolučním Národním shromážděním schválen po bouřlivých jednáních v parlamentu 29. února 1920. Nutno dodat, že Švehla kvůli nezměrnému pracovnímu úsilí a tempu, které projevoval v únorových dnech, onemocněl tak, že nemohl být přítomen hlasování o přijetí ústavy. Ústava se stala základním zákonem státu a Československo se díky ní přiřadilo mezi moderní demokracie západního střihu. Ústava měla řadu souvisejících zákonů. Jedním z nich byl zákon o zřízení župních a okresních úřadů. Tento zákon měl napomoci administrativnímu sjednocení země. Byla to iniciativa především Švehly, který chtěl vytvořit ze státu jeden politický celek a psychologicky vytvořit větší státní jednotu. Župní zřízení bylo však zavedeno v roce 1923 pouze na Slovensku. V Českých zemích ambiciózní plán definitivně ztroskotal v roce 1927. Politické strany se na projektu nikdy neshodly.

Po ratifikaci ústavy byly vypsané první volby do parlamentu. Do poslanecké sněmovny se konaly 18. dubna a do senátu 25. dubna 1920. Volby se nekonaly na Podkarpatské Rusi a v některých částech republiky, kde nebyly dořešeny státní hranice (např. Těšínsko). Volební účast byla značně vysoká. Jednalo se o vysoce demokratické volby, ve kterých volily i ženy, což nebylo ani v některých západních zemích možné. Proběhnutí voleb bylo důležité i z hlediska zahraniční politiky. Spojenci v demokratických parlamentních

29 KOVTUN, J. *Republika v nebezpečném světě*. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935. Praha: Torst, 2005. s. 147.

30 ČAPEK, K. *Hovory s T.G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1990. s. 193–194.

volbách mohli vidět, že Československo to s parlamentní demokratickou republikou myslí vážně. Jasným vítězem voleb se stala sociální demokracie, která zvítězila ve všech národnostních skupinách Československa. Československá sociálně demokratická strana dělnická v Českých zemích získala 1 080 179 hlasů, na Slovensku pak okolo 510 341 hlasů. Sociální demokracie tak získala 78 poslaneckých mandátů. Německá sociální demokracie (DSAP) získala impozantních 689 589 hlasů, což znamenalo 43,5 % německých hlasů a v Českých zemích druhé místo.³¹ Agráři zůstali silnou stranou. Do voleb šli s upraveným názvem a strana se oficiálně na kandidátní listině jmenovala Republikánská strana československého venkova spolu s Domovinou domkářů a maloročníků, živnostníků a zemědělských dělníků. Domoviny, jak již bylo řečeno, byly organizace občanů, kteří žádali o půdu v nadcházející pozemkové reformě. Bylo evidentní, že agráři budují svoji kampaň a volební program v souvislosti s pozemkovou reformou, kterou vehementně prosazovali. „*Výchozí postavení agrární strany bylo založeno na chápání pozemkového vlastnictví jako protičeského a protilidového, daného vývojem po bitvě na Bílé hoře. Českým šlechtickým rodům byla půda zlikvidována podle Obnoveného zřízení zemského a oporou monarchie se stala jinonárodní šlechta s rozsáhlými latifundiemi. Získání půdy se tak stalo součástí revolučního boje proti starému feudálnímu řádu i touhou po odčinění pobělohorského útlu.*“³² Pro agrární stranu bylo uskutečnění pozemkové reformy podmínkou zdárného demokratického vývoje. Pro větší úspěch ve volbách bylo taky důležité, že na Slovensku ve volbách strana postupovala v koalici se Slovenskou národní a rolnickou stranou. Strany spolu intenzivně spolupracovaly a bylo jen otázkou času, kdy se sloučí do jedné jediné strany. Republikánská strana skončila v Českých zemích na třetím místě se ziskem 603 618 hlasů a zvoleno bylo jejich 28 poslanců. Na Slovensku získala Národní a rolnická strana 242 045 hlasů a získala tak 12 poslanců a skončila zde na druhém místě. Celkově tak strana získala 845 663 hlasů, tedy 13,6 % a celkově i s Národní a rolnickou stranou byla druhá za Československou sociální demokracií.³³ V senátních volbách strana získala v Českých zemích 530 388 hlasů a 14 senátorů, na Slovensku 181 290 hlasů a tedy 6 senátorů.³⁴ Další větší stranou byla Československá strana socialistická, která získala 500 821 hlasů. Až za ní skončila strana lidová a národní demokracie. Výsledky republikánské strany byly uspokojivé, ale strana chtěla a očekávala více. „*Strana nebyla s výsledkem voleb spokojena. Ovlivnila jej i*

31 K výsledkům voleb 1920 viz: KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Praha: Libri, 2017 s. 123–130.

32 BROKLOVÁ, E. *Antonín Švehla*. Tvůrce společenského systému. Praha: Academia, 2017. s. 209.

33 KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929) Praha: Libri, 2017. s. 125.

34 DOSTÁL, V. *Agrární strana*. Její rozmach a zánik. Brno: Atlantis, 1998. s. 72–73.

*okolnost, že vedení strany, a jmenovitě Švehla sám, se nemohlo plně angažovat ve volební agitaci. Bylo příliš zatíženo parlamentním jednáním o záborovém a přidělovém zákoně a o ústavě. Švehla byl těmito pracemi tak vyčerpán, že onemocněl. Kromě toho se volby konaly v době, kdy revoluční tlak byl nejsilnější, kdy se nápor krajní politické levice vyhrotil do nejvážnějších forem.*³⁵

2.2 Republikánská strana po volbách a její účast v následujících vládách

Povolební řešení vládní koalice bylo obtížné. Švehla, politik hledající vždy možnost nějaké koalice a kompromisu, zpočátku zkoušel prosadit myšlenku všenárodní koalice. Rozkoly mezi stranami ale byly veliké. Němečtí demokraté nechtěli spolupracovat s českými, občanské strany nechtěly spolupracovat se socialistickými, levicová frakce v sociální demokracii nechtěla být ve vládní koalici s občanskými, tzv. buržoazními stranami. Soudržnost a stabilita nejsilnější strany byla v ohrožení, jelikož se od sociální demokracie začala oddělovat její levicová, bolševicky orientovaná část. Nakonec se určité řešení objevovalo a mělo podobné seskupení jako předchozí rudozelená koalice. „*Východiskem, které se nabízelo Masarykovi a umírněným reformistům v sociálnědemokratické straně, byla další koaliční vláda socialistických stran a agrárníků, ale rozšířená o několik odborníků z nesocialistických stran tak, aby jí mohly podporovat občanské strany, nezastoupené ve vládě.*“³⁶ K sestavování vlády byl pověřen znovu Tusar. Mnozí očekávali, že tato nová vláda, která neměla jistou většinu ve sněmovně, bude pouze dočasná a její budoucnost bude také záležet na vnitřní situaci v sociální demokracii, která byla již kriticky rozdělená. Nicméně marxistická frakce strany vedená Bohumilem Šmeralem prozatím a dočasně souhlasila se vstupem do vlády. Tak byla prezidentem jmenována v květnu v pořadí třetí československá vláda. Předsedou byl opět Vlastimil Tusar. Nejvíce ministerských křesel měla sociální demokracie a po ní následovala republikánská strana. Švehla zůstal ministrem vnitra, František Staněk ministrem pošt a telegrafů, Karel Prášek ministrem zemědělství, Kuneš Sonntág se stal ministrem průmyslu, obchodu a živností. Další posilou pro agrární vládní skupinu byl Slovák Vavro Šrobár, který působil ve Slovenské straně národní a rolnické a stal se ministrem unifikací. Ve vládě byli i představitelé národní demokracie Karel Engliš jako ministr financí a Rudolf Hotowetz jako ministr zahraničního obchodu. Jejich strana se od nich ale v podstatě distancovala, takže ve vládě působili jako nestraniční odborníci. První červnový

35 DOSTÁL, V. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1998. s. 73.

36 KOVTUN, J. *Republika v nebezpečném světě*. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935. Praha: Torst, 2005. s. 153.

den Tusar přednesl vládní prohlášení. Parlament po složitých obstrukcích a politických jednáních vládě 11. června vyslovil důvěru. Druhá politicky nestabilní Tusarova vláda měla nesnadnou pozici z řady důvodů. Jednak to byla vážná mezinárodní situace. Sovětské Rusko bylo ve válečném konfliktu s Polskem. Rudá armáda byla 70 kilometrů od československých hranic. Ve střední Evropě panovaly obavy a nejistota. V řadě států propukaly bolševické revoluce, v Československu se obdiv k Rusku mísil s obavami. Nálada byla také velmi protipolská. Levicoví radikálové věřili v příchod nové světové bolševické revoluce a v lepší budoucí společnost. Politická reprezentace reprezentovaná Masarykem, ale i Švehlou, byla samozřejmě jiného názoru. Mezinárodní situace ovlivňovala situaci na domácí politické scéně. Levicoví radikálové i pod vlivem zpráv ze zahraničí chtěli ve státě převzít moc. Schylovalo se ke konfliktu v sociální demokracii. Po konzultacích Masaryka, Tusara a Švehly, podal v září Tusar demisi, aby měla sociální demokracie volné ruce pro nadcházející vnitrostranický boj, a prezident jmenoval novou vládu den nato 15. září 1920. Byla to vláda úřednická vedená prezidentem zemské správy v Brně Janem Černým. Komunistická levice hned 16. září obsadila Lidový dům v Praze, sídlo sociální demokracie. Napjatá vnitrostátní situace se nakonec rozhodla v prosinci, kdy se předseda vlády a zároveň ministr vnitra Černý rozhodl k ráznému kroku. Policii bylo nařízeno obsadit Lidový dům. Komunisté otiskli v Rudém právu výzvu ke generální stávce. Ta se však nakonec nekonala v takovém měřítku, jaké bylo jejich očekávání, ale i tak byly státní bezpečnostní složky velmi činné a pozatýkaly stovky stávkujících. Rázie proti stávkující levici byla velmi razantní a tvrdá. Nový stále tvořící se stát rozhodně udeřil proti komunistické levici. Šmeral a jeho přívrženci tak definitivně odpadli od sociální demokracie a v květnu 1921 byla založena Komunistická strana, která měla v poměru k celkovému počtu obyvatel nejpočetnější členskou základnu ze všech komunistických stran na světě. Nejednalo se tedy o žádnou nepatrnou frakci, ale velmi vlivnou stranu.

V těchto ožehavých dobách byla zajímavá i situace v republikánské straně. Ta po volbách pokračovala v prohlubování organizační činnosti. Na venkově pomáhala s vytvářením sokolských jednot, dobrovolných hasičských sborů, podílela se na vzniku venkovských knihoven nebo podporovala ochotnické divadelní spolky. Přes všechno organizační úsilí a sjednocování strany byly uvnitř strany stále patrné názorové rozdíly a řada straníků nesympatizovala s vládními či stranickými kroky. Vláda například nadále pokračovala ve vázaném hospodářství a s tímto krokem, a i s jinými kompromisy se sociální demokracií, nesouhlasil ministr zemědělství Prášek, který v červnu 1920 podal demisi a vzdal

se svého resortu. Švehla zpočátku skutečně dost často ustupoval socialistům a zemědělské vrstvy strana nabádala k dočasným odřeknutím svých stavovských zájmů ve prospěch státu. Prášek byl dlouhodobým stranickým oponentem Švehlovy skupiny a nebyl jediným. Po světové válce, kdy agrární strana plně stála za pozemkovou reformou, a s ní spojenou parcelací půdy, se tento záměr mnoha jejím členům nelíbil. Byla to především zakladatelská agrární generace a vlastníci velkostatků, kteří by samozřejmě reformou trátili. Tuto statkářskou sekci vedl Rudolf Bergman a v roce 1919 utvořila samostatnou stranu, která se jmenovala Československá rolnická jednota.³⁷ Ta však neměla potřebnou voličskou základnu a pozbyla významu. Odštěpení této opozice agrární stranu ještě více integrovalo a spojilo. Bylo patrné, že pozemková reforma je velikým tahákem, který řada občanů podporovala. V květnu 1921 byl v Praze svolán sjezd venkova, který se plně ztotožňoval s parcelací půdy. Z celé republiky přijelo do Prahy na dvě stě tisíc venkovských obyvatel. V červnu roku 1922 se pak konal druhý poválečný sjezd republikánské strany v Praze. Na sjezdu došlo ke spojení republikánské strany se slovenskými rolníky a k jejímu novému přejmenování. Strana se od červnového sjezdu nazývala Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu. Strana znovu zmohutněla a stávala se z ní skutečná celostátní politická síla.

V době od podzimu 1920 do počátku roku 1921 se utváří zvláštní politická skupina, která má sehrát klíčovou státotvornou roli v Československu. Je to takzvaná Pětka, jejíž členy jsou Švehla, Rašín, sociální demokrat Rudolf Bechyně, lidovec Jan Šrámek a národní socialista Jiří Stříbrný. Pětka vznikla na pozadí úřednické vlády, která neměla skutečnou politickou moc. K jejímu vzniku také přispěla nemoc Masaryka, který byl v roce 1921 řadu měsíců vážně nemocen. Pětka chtěla zajistit namísto Masaryka svou autoritou vedení státu a stála za úřednickou vládou Jana Černého, i když ne vždy a ve všem s vládou souhlasila, například v hospodářských otázkách. Skutečným vůdcem Pětky byl Antonín Švehla. „*Strany, z nichž se na podzim 1920 začala Pětka formovat, zásadně schválily vládu Jana Černého, když se před koncem září poprvé představila parlamentnímu Stálému výboru. Zajistily jí vítězství 26. října v hlasování o vládním programu a o rozpočtu. Daly vládě najevo, že když ji sabotují německé politické strany a radikální marxisté, vybavují ji spojenou mocí československých stran, která je obměnou první poválečné celonárodní koalice. Na počátku vlády Jana Černého si významní představitelé státotvorných stran postupně zavedli pravidelné schůzky a jejich solidaritu posílila společná podpora vlády v prosincovém boji s*

37 Rudolf Bergman (1876–1940) původně agrární politik, v roce 1907 poslanec Říšské rady, od roku 1925 poslanec za národní demokracii, později senátor za Národní sjednocení

komunisty.³⁸ Vláda Jana Černého byla politicky slabá, ale stála za ní Pětka, která jí dodávala politickou sílu. Nicméně hlavně Švehla začal od jara 1921 intenzivně vytvářet novou parlamentní vládu. V létě přichází Švehla s návrhem, aby se novým premiérem stal Edvard Beneš. Nikdo přesně neví, co Švehlu vedlo k tomuto politickému rozhodnutí, poněvadž hlavním kandidátem, o němž se uvažovalo, byl právě on. Největší stranou byla po rozštěpení sociální demokracie republikánská strana vedena Švehlou. Patrně ale ještě nechtěl plně převzít plnou zodpovědnost ve funkci premiéra v nestabilní vládě, nýbrž chtěl vládu stále ovlivňovat prostřednictvím Pětky ze zákulisí. Roli v jeho rozhodování mohl také sehrát jeho zdravotní stav. Překlenovací vláda Jiřího Černého zatěžkána řadou politických krizí skončila 26. 9. 1921 a nastoupil Benešův kabinet. Nová vláda byla v podstatě dílem Švehlovým, který vyjednal ministerské posty v nové vládě. Republikánská strana obsadila v nové vládě tři ministerské funkce. Ministrem národní obrany se stal František Udržal, ministrem školství a národní osvěty Vavro Šrobár, který se připojil k agrárikům, ministrem zemědělství František Staněk. Jako předchozí vláda, i tato byla v podstatě pod dohledem Pětky. Navíc Beneš byl spíše v zahraničí než v domácím prostředí, a tak i tato vláda byla chápána spíše jako provizorní a čekalo se kdy už nastoupí do ministerských postů představitelé Pětky. Tento okamžik přišel v říjnu 1922, kdy Beneš podává demisi. Vláda Edvarda Beneše trvala něco málo přes rok a po ní nastává období kdy se premiérského křesla zhostí vůdce agráriků a vůdčí osobnost domácí politiky Antonín Švehla.

2.3 Doba Antonína Švehly

Švehlův vládní tým byl jmenován 7. října 1922 a neměl příliš snadnou pozici. V zahraniční i na domácí politické scéně existovala řada problémů. Především to byla poválečná hospodářská krize, která v Evropě zasáhla hlavně Německo. I Československo zažívalo, nikoliv snad krizi, ale hospodářský pokles určitě. V lednu 1923 bylo v Československu 441 075 nezaměstnaných.³⁹ Svůj podíl v tom hrála Rašínova hospodářská politika deflace, která ohromně zdražila československý vývoz, snižovala mzdy a vedla k nezaměstnanosti. Jak se mělo ukázat byla to dočasná hospodářská deprese, jelikož již v roce 1923 a pak především v roce 1924 došlo ke zlepšení hospodářských poměrů. Nicméně Rašín, který určitou ekonomickou krizi považoval za ozdravnou, byl v této době jednou z nejvíce nejnenáviděnějších postav na politické scéně. Jeho neoblíbenost vedla k tomu, že na něho byl

38 KOVTUN, J. *Republika v nebezpečném světě*. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935. Praha: Torst, 2005. s. 175.

39 KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929) Praha: Libri, 2017. s. 229.

v lednu 1923 spáchán atentát, na jehož následky v únoru zemřel. Švehlova vláda, pod dojmem i této události, rychle přijala zákon na ochranu republiky, který měl lépe chránit politiky a zpříšňovat tresty za přečiny, které nějakým způsobem hanobily republiku a její politické zástupce. I mezinárodní situace byla dramatická. V říjnu 1922 se v Itálii dostává k moci Benito Mussolini a na vzestupu je agresivní fašismus. Francie a Belgie pak v lednu okupují Porúří v Německu kvůli neplacení válečných reparací.

Agrárníci ve Švehlově vládě měli pochopitelně silnou pozici. František Udržal byl ministrem národní obrany, nově se objevují v pozici ministra vnitra Jan Malypetr a v pozici ministra zemědělství Slovák Milan Hodža. Ministrem s plnou mocí pro správu Slovenska byl Josef Kállay, oficiálně nestraník, v praxi však agrárník. Vláda byla zastoupena kvalitními a zkušenými politiky napříč politickým spektrem. Švehlova vláda byla v podstatě obdobou všenárodní koalice z počátků republiky. Ke konci roku 1923 pak dochází k politické aféře, ve které hraje roli agrárník Karel Prášek. Tento muž byl nejen významným politikem agrární strany, ale i předsedou Družstva hospodářských lihovarů. Díky tomu disponoval velkými finančními prostředky, s kterými mohl jako předseda volně nakládat. V tisku se objevila informace, že Prášek uplácel jiné politické strany, aby podpořil své zájmy a zájmy Družstva. Prášek byl Švehlovým dlouholetým stranickým rivalem, za Rakouska – Uherska tzv. ministrem krajanem, poté ministrem zemědělství v prvních třech československých vládách a později předsedou senátu. Tzv. lihová aféra nebyla nikdy plně vyšetřena a Prášek nebyl nikdy obžalován, nicméně jeho politická kariéra v agrární straně a ve funkci předsedy senátu skončila. Prášek po nuceném odchodu ze strany založil svou vlastní zemědělskou stranu, Československou stranu agrární a konservativní, a kandidoval v příští volbách v roce 1925, avšak neúspěšně. Po tomto nezdaru se stáhl z politického života. Lihová aféra komplikovala agrárikům vládní pozici, ale na druhou stranu, po definitivním odsunu Práška, byla strana oprostěna od dlouholetého stranického opozičníka. Strana se tak vnitřně více sjednotila. Rok 1924 je pak rokem úspěšné koaliční sociální politiky. Vychází řada zákonů o sociálním pojištění, například nemocenské pojištění, invalidní či starobní důchod pro pojištěnce od 65 let. Sociální reformy se staly velkým úspěchem Švehlovy vlády. Co se týče hospodářské úrovně státu, tak ta dosáhla poprvé lepších výsledků než předválečná ekonomika z roku 1913. V tomto příjemnějším ovzduší se začíná měnit i německá politika. Němečtí radikálové a odpůrci státu, již nejsou dominantní silou ve státě. Ke slovu se naopak dostávají umírněné německé politické strany, které uvažují o budoucím vstupu do vlády. Od léta 1924 agrárníci přichází s opětovným požadavkem zavedení obilních cel, avšak dostávají se do sporu se

sociální demokracií, která nechce zavedením cel zdražovat spotřební produkty. „*V roce 1924 se stal požadavek tzv. obilných cel pro agrární stranu politickou i hospodářskou nezbytností a dalším strategickým krokem, který se rovnal svým významem pro stranu významu pozemkové reformy.*“⁴⁰ Republikánská strana předpokládala, že vládní koalice po sociálních reformách na oplátku podpoří zemědělská opatření, která budou chránit zemědělce před konkurencí z ciziny. To však socialisté prozatím nechtěli dopustit. Koalice se začala dostávat do krize. Vláda nakonec v červnu 1925 vydala vládní nařízení, nikoliv zákon, o zavedení ochranných cel na dovoz zemědělských produktů. „*Tehdy začala platit pohyblivá cla na obilí, mouku, mlýnské výrobky a sádlo. Střetnutí mezi sociální demokracií a agrární stranou předznamenávalo potřebu přeskupení sil tvořících koalici. Hospodářské zájmy spojovaly agrární stranu se Svazem německých zemědělců.*“⁴¹ Nařízení nepodpořili pouze ministři ze sociální demokracie. Ti nepodali demisi, nicméně sociální demokraté žádali nové parlamentní volby, které měly rozhodnout o hospodářských a sociálních otázkách republiky. Volby měly původně proběhnout na jaře v roce 1926, nicméně koalice se dohodla, že se uskuteční již na podzim roku 1925, a do té doby všennárodní koalice společně dovládne. Ještě před volbami v září 1925 uspořádala republikánská strana svůj třetí meziválečný sjezd. Na sjezdu strana znovuzvolila Švehlu svým předsedou a vydala volební prohlášení. Agrárníci věřili v příznivé výsledky nadcházejících voleb. „*Republikánská strana byla připravena se ucházet o zvýšenou důvěru příznivců ve volbách do druhého parlamentu. Jako výzvu k voličské veřejnosti přijala na jubilejním sjezdu obsáhlou rezoluci. Přihlásila se v ní opětovně ke koaliční politice; požadovala, aby státní pokladna podporovala rozvoj zemědělství se zvláštním zřetelem ke Slovensku a Podkarpatské Rusi, a také k malozemědělské výrobě, jež vyšla z pozemkové reformy.*“⁴²

Volby, jak do poslanecké sněmovny, tak do senátu se uskutečnily 15. 11. 1925. Celorepublikově se nejsilnější stranou stala republikánská strana, která získala 970 940 hlasů a 45 poslaneckých mandátů. Získala tak o více jak 130 tisíc hlasů navíc než v minulých volbách. Za ní skončila komunistická strana, která byla v Českých zemích dokonce stranou nejúspěšnější. Pouze díky úspěchu slovenských agrárníků, pod vedením Hodžy, se neumístila první i celorepublikově. Na třetím místě skončila Československá strana lidová, pro níž byly volby velice úspěšné, čtvrtí byli sociální demokraté, kteří výrazně propadli, za nimi se

40 UHLÍŘ, D. *Republikánská strana venkovského a maloroľnického ľidu 1918–1938*. Charakteristika agrárního hnutí v Československu. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1988. s. 23.

41 BROKLOVÁ, E. *Antonín Švehla*. Tvůrce společenského systému. Praha: Academia, 2017. s. 311.

42 DOSTÁL, V. *Agrární strana*. Její rozmach a zánik. Brno: Atlantis, 1998. s. 98.

umístila Československá strana socialistická. Nejúspěšnější německou stranou se stala Bund der Landwirte, což byli němečtí agráři. Úspěšní byli také němečtí křesťanští sociálové. Naopak němečtí nacionalisté ve volbách propadli.⁴³ Republikánská strana potvrdila svou pozici pevně organizované a celostátní strany. „*Okolo poloviny dvacátých let dotvořilo stranické vedení vnitřní organizační síť republikánské strany na celém území republiky a dokončilo zakládání přidružených organizací. V následujících letech vznikaly nové přidružené organizace a instituce jen ojediněle.*“⁴⁴ Pověřením sestavení vlády byl podle tradice pověřen předseda nejsilnější strany, tedy Antonín Švehla. Po peripetiích se nakonec vláda sestavila a představila 9. prosince 1925. Nová vláda znamenala prakticky konec tzv. Pětky. V koalici bylo nyní šest politických stran a Pětka už nikdy neměla takový vliv jako dříve. Švehla sestavil koalici ze stejných stran jako v minulé vládě, ale musela se přidat nová koaliční strana Československá živnostensko obchodnická strana středostavovská. Ve druhém Švehlově kabinetě byli čtyři zástupci republikánské strany (pokud nezapočítáváme Josefa Kállayiho, oficiálně nestraníka). Nováčkem na ministerském postu se stal Karel Viškovský. Ten předtím působil ve funkci prezidenta Státního pozemkového úřadu a nyní se stal ministrem spravedlnosti. Druhým nováčkem byl Otakar Srdínko, jenž se stal ministrem školství a národní osvěty. Milan Hodža si podržel resort ministra zemědělství. Agrárník Jan Malypetr se stal předsedou poslanecké sněmovny. Tento druhý Švehlův kabinet trval pouhé tři měsíce a devět dní a skončil pro politické neshody a také zdravotním kolapsem samotného Švehly. Proti vládě hned od počátku razantně vystupovala opozice, především komunisté a německé strany. Vláda se nemohla dohodnout na politickém programu, ačkoliv byla řada věcí, které se měly vyřešit. Například pro agrárníky to byl stále problém ochrany zemědělců před konkurencí, a tedy zavedení celní ochrany, pro lidovce, kteří výrazně posílili ve volbách, to byla otázka platů poskytovaných duchovním. Jedním z mála, co byla schopna vláda prosadit, byla jazyková nařízení. Tato nařízení nebyla řešena se zástupci menšin, a proto vyvolala především na německé straně další řadu stížností a politického nesouhlasu. Premiér na vládní nařízení patrně pospíchal, poněvadž si byl vědom, že v příští vládě pravděpodobně usednou i umírnění Němci, a v tom případě by takové nařízení bylo těžko schváleno. Švehla, jakmile rezignoval, odjel na půl roku na zotavenou do zahraničí.

Na jeho návrh byla 18. března 1926 jmenována úřednická vláda, kterou vedl znovu

43 K výsledkům voleb 1925 viz: KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Praha: Libri, 2017 s. 376–382

44 UHLÍŘ, D. *Republikánská strana venkovského a maloroľnického lidu 1918–1938*. Charakteristika agrárního hnutí v Československu. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1988. s. 19–20.

prezident zemské správy v Brně Jan Černý. Švehla, ještě předtím, než odjel na zdravotní dovolenou, pověřil svým stranickým zástupcem Milana Hodžu, který se měl během úřednické vlády pokoušet dojednat příští vládní koalici. Úřednická vláda neměla skutečnou politickou moc, ale spíše administrativní. Během této vlády stále probíhaly politické zápasy ohledně řady témat. Jedním z nejpalčivějších bylo nadále téma zemědělských cel a tzv. kongrua, tedy úprava platů duchovenstva. Socialistické strany vždy brojily proti clům v oprávněné obavě, že to navýší ceny u spotřebitelského zboží. Sociální demokracie se obávala, že znovu přijde o své voliče. Nicméně v roce 1926 se začaly přes tyto problémy měnit politické poměry. Některé německé strany byly již připraveny podporovat kroky českých, podobně zaměřených, politických stran. Tento aktivistický přístup se začínal v zákulisí objevovat již v roce 1924, ale teprve o dva roky později se stal realitou. Agrární celní politiku začali totiž podporovat představitelé německých zemědělců ze strany Bund der Landwirte a taktéž maďarští agrárníci. Zároveň se aktivně zapojili i němečtí křesťanští sociálové, kteří kromě celní politiky podporovali novou úpravu kněžských platů. Důležitou postavou v této mezistranické spolupráci hrál Slovák Milan Hodža. „*Hodžovy snahy dosáhnout dohody se slovenskými ľudáky za sľib celně – kongruového balíčku začaly totiž nést ovoce. Agrárníci a národní demokraté se mezitím dohodli na tom, o kolik cla vzrostou. Hodža možná v květnu 1926 neměl ještě detailní představu o podobě nové vlády, nicméně shromáždil dostatečnou podporu na to, aby mohla nová cla na zemědělské výrobky projít parlamentem, což připravovalo cestu k tomu, aby agrárníci podpořili zvýšení platů kněží.*“⁴⁵ V parlamentě tedy vznikla takzvaná celní koalice, která v létě 1926 nejdříve prohlasovala zemědělská cla a později i kongruu. Tato spolupráce byla příslibem do budoucna, že vznikne nová vláda založená na podobné koalici těchto parlamentních stran. Nicméně ani tak nebyla politická situace ideální. Během sporů o zemědělská cla docházelo v parlamentu k násilnému chování politiků opozice, republikou se šířila fašistická propaganda, probíhaly žurnalistické útoky na Masaryka, Beneše. Citelně chyběl tvůrce koalic a kompromisů Antonín Švehla. V agrární straně se začaly ozývat nespokojené hlasy se zástupcem Švehly Hodžou, který podle některých svých spolupracovníků táhl stranu příliš do pravého politického spektra. „*Čtvrtého června přišel k Masarykovi poslanec Bohumír Bradáč se stížností, že některým agrárikům je z Hodžovy taktiky úzko, a s prosbou, aby prezident přiměl Švehlu k návratu z ciziny.*“⁴⁶ Na konci prázdnin se Švehla vrátil do republiky a začal intenzivně jednat o nové vládní koalici. „*Nebyl to úkol*

45 MILLER, D. *Antonín Švehla – Mistr politických kompromisů*. Praha: Argo, 2001. s. 182.

46 KOVTUN, J. *Republika v nebezpečném světě*. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935. Praha: Torst, 2005. s. 472.

*snadný ani pro politika jeho vyjednávacích schopností. Jarní sněmovní jednání, rušné až divoké scény, vzájemné stranické osočování vytvořily nevraživou atmosféru. Politická pravice v situaci viděla příležitost k rozšíření svého vlivu a čeští fašisté se podíleli na útocích proti hradní skupině, kterou pokládali za příznivce levicového směru.*⁴⁷ Švehla vnesl do rozbourené politické situace klid, a tak mohla vzniknout nová vládní koalice. Došlo k historickému okamžiku, jelikož účast ve vládě podpořili němečtí agrárníci a němečtí křesťanští sociálové. Franz Spina, zástupce agrárníků se stal ministrem veřejných prací a zástupce německých křesťanů Robert Mayr – Harting ministrem spravedlnosti. Socialistické strany naopak zůstaly v opozici.

Nová Švehlova vláda byla jmenována 12. října. *„Zapojením dvou německých stran do vlády byla zahájena nová kapitola v poměru obou historických národů na půdě státu. Včleněním Němců do vlády Švehla nejen plnil zásady demokratické ústavy, ale ve spolupráci s nimi jako rovný s rovným, hleděl pěstovat loajalitu příslušníků národnostních menšin ke státu. A pravděpodobně by československá demokracie uspěla v jejich získání, kdyby nepřišel nacistický příval. Účast Němců ve vládě byla v zahraničí pokládána za další konsolidaci demokratických poměrů ve státě.*⁴⁸ Prezident Masaryk, který již dlouhodobě nabádal k vládní spolupráci Čechů s Němci, mohl být spokojen. Za stranu republikánskou byl ve vládě kromě Švehly, František Udržal jako ministr národní obrany, Milan Hodža, který se nově stal ministrem školství a národní osvěty, dále Otakar Srdínko jako ministr zemědělství. Do 15. ledna 1927 byl ministrem s plnou mocí pro správu Slovenska Josef Kállay. Po tomto datu se úřad již neobsazoval. Ve vládě byli i nestraníční úředníci jako například Karel Engliš, jenž řídil ministerstvo financí. Ve vládě tak bylo sedm politických stran, jelikož v lednu 1927 přistoupila do vlády Hlinkova Slovenská ľudová strana a teprve v březnu 1928 přistoupil národně demokratický ministr Ladislav Novák, jelikož národní demokraté dlouho nechtěli být ve vládě s Němci. Úřednickým ministrem byl i ministr zahraničí Beneš, který se vzdal poslaneckého mandátu za opoziční stranu národně socialistickou, aby mohl nadále působit ve vládě jako nestraník. Švehlově pravicové vládě, která byla koalicí občanských stran, se přezdívalo Panská koalice (tak jí začali opovržlivě nazývat komunisté). Tato třetí Švehlova koalice, která měla státoprvnou socialistickou opozici, je považována za nejstabilnější vládu První republiky.⁴⁹ Vláda se již v listopadu 1926 dohodla na státním rozpočtu a poté pokračovala v prosazování dalších zákonů a nařízeních. V následujícím roce odhlasovala

47 DOSTÁL, V. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1998. s. 102.

48 DOSTÁL, V. *Antonín Švehla. Profil československého státníka*. Praha: SZN, 1990. s. 128.

49 ROKOSKÝ, J. *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad, 2011. s. 125.

zákony vojenské, které například odnímalý členům armády aktivní a pasivní volební právo, dále daňovou reformu, která snížila daně pro střední podnikatelské vrstvy, a nový zákon o zemské samosprávě, respektive správní reformě. Tato správní reforma zrušila župní zřízení a vytvořila zemské obvody.⁵⁰ Hlavní politickou událostí roku 1927 pak byly květnové prezidentské volby. Nebylo již úplně samozřejmé, zdali Masaryk volby vyhraje. Měl řadu oponentů i ve vládních stranách. Především to byli čeští i slovenští katolíci a národní demokraté. Z nevládních opozičních stran to samozřejmě byli komunisté a němečtí nacionalisté. Dokonce i v republikánské straně za Švehlovy nepřítomnosti byly tendence podporovat změnu v úřadě prezidenta. Příjezdem Švehly se ale situace změnila, strana se konsolidovala a podpořila stávajícího prezidenta. Masaryk se obával, že volba nedopadne dobře, a pokud by nebyl zvolen v prvním kole prezidentské volby, byl ochoten rezignovat. Své obavy svěřil i premiéru Švehlovi a nabízel mu, aby kandidoval on, ale ten znovuzvolení Masaryka bral jako svůj úkol a sám o funkci prezidenta neměl zájem. Tak se také stalo a Masaryk byl zvolen v prvním kole 274 hlasy ze 434 přítomných volitelů. Po prezidentských volbách od podzimu 1927 je Švehla znovu zdravotně indisponován. V březnu 1928 sice hlásí návrat do funkce a zúčastní se Masarykových narozenin, ale podle očitých svědků je na tom zdravotně velice špatně.⁵¹ Švehla skutečně v březnu znovu vážně onemocní, opět se stáhne do ústraní a v jeho pozici ho začne zastupovat lidovec Jan Šrámek. Oficiálně byl však v pozici premiéra stále Švehla. Nicméně dlouhodobá nepřítomnost ministerského předsedy komplikovala politickou situaci a také poměry uvnitř agrární strany. „V letech 1927–1933 si politici nebyli jisti, zda se Švehla vrátí do veřejného života, a mezi agrárníky, kteří neměli Švehlova jasněho nástupce, panoval proto zmatek. Kdykoliv se Švehlovo zdraví zhoršilo, rozpoutali konzervativci kampaň proti svým umírněným kolegům, proti socialistům a Hradu. Když se naopak Švehlovo zdraví zlepšilo, vyznačovali se konzervativci větší zdrženlivostí.“⁵² V květnu pak probíhá v Praze, v rámci oslav desetiletého výročí založení republiky, zemědělská manifestace pod záštitou republikánské strany. Na sjezdu se deklarovala podpora demokratickému Československu a jeho venkovskému lidu. Do Prahy se sjelo čtvrt milionů venkovského obyvatelstva.⁵³ Agrárníci dokonce při jednom ze shromáždění přišli s požadavkem, aby naproti pražskému Hradu byla postavena socha Přemysla Otáče, jakožto symbolu českého sedláka. Bylo evidentní, že agrárníci jsou na vrcholu své moci a mají patřičné politické sebevědomí. Odvážný projekt se samozřejmě nikdy nenaplnil. Během roku

50 BROKLOVÁ, E. *Antonín Švehla. Tvůrce společenského systému*. Praha: Academia, 2017. s. 367.

51 Tamtéž, s. 373.

52 MILLER, D. *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha: Argo, 2001. s. 179.

53 DOSTÁL, V. *Agrární strana. Její rozmach a zánik* Brno: Atlantis, 1998. s. 105.

se zdravotní stav premiéra nelepšil a začínaly se ozývat hlasy, které volaly po jeho nástupci. Mezi možnými následníky se objevovala jména jako Viškovský, Hodža, Malypetr, Udržal, Staněk či Srdínko. Agráři dlouho váhali, a taktéž tvrdili, že nástupce má vybrat výhradně Švehla až učiní sám rozhodnutí odstoupit.

Mezitím občanská koalice pod vedením Šrámka v listopadu 1928 přijala novelu zákona o sociálním pojištění. Novela přiměla levicové strany k vyhlašování stávek a k demonstracím v ulicích, ale nakonec neměla tak dramatický dopad a Československo zůstalo státem s dobrým sociálním zabezpečením.⁵⁴ Pro řadu agrárů, ale například i Masaryka, byl Šrámek nekvalitním zástupcem ministerského předsedy. Masaryk žádal agrární politiky o rozhodnutí, kdo bude z republikánské strany novým premiérem, a to nejpozději do 28. října, kdy bude republika slavit desetileté výročí. Agráři však nadále trvali na tom, že o demisi musí rozhodnout Švehla sám. Nakonec se ani v říjnu situace nezměnila a Švehla, který byl v kritickém stavu, se držel v izolaci. V prosinci poté proběhly první volby do zemských zastupitelstev a přinesly zajímavé výsledky. Socialistické strany výrazně posílily. Národně socialistická strana se stala v Českých zemích nejúspěšnější stranou a za ní skončila sociální demokracie. Republikánská strana skončila na třetím místě a prvenství získala pouze na Podkarpatské Rusi. Agráři získali sice o 69 tisíc hlasů více než v minulých volbách, ale o hlasy přišly kromě národních demokratů všechny koaliční strany. Socialistické opoziční strany spolu s komunisty získaly skoro půl milionů hlasů navíc, kdežto koaliční občanské strany přišly asi o 170 000 hlasů. Strany opozice tak získaly 3 383 000 zatímco vládní strany 3 091 000 hlasů. Výrazně propadly lidovecké strany. Socialisté žádali nové volby, ale vláda problematicky argumentovala tím, že nešlo o podstatné politické volby. Vládní složení tak zůstávalo stejné.⁵⁵ Nakonec až prvního února 1929 dochází k dlouho předpokládané demisi Antonína Švehly a funkce premiéra se ujímá agrární ministr národní obrany František Udržal. Švehla zůstal předsedou strany, politiku ale glosoval již zpovzdálí, ačkoliv přišly momenty zlepšení v jeho zdravotním stavu, kdy snad ještě věřil v návrat do nejvyšší politiky, ale to se nakonec nestalo skutečností. Ve vrcholné aktivní politické činnosti tak končí jedna z nejdůležitějších postav První Československé republiky. Politik, který byl již svými současníky pokládán za skutečného státníka překlenující stranické rozdíly a který dovedně kormidloval českou vnitřní politickou scénu po řadu let. Historik Rokoský píše: „*V prvním*

54 KOVTUN, J. *Republika v nebezpečném světě*. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935. Praha: Torst, 2005. s. 545.

55 K výsledkům voleb 1928 viz: KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Praha: Libri, 2017. s. 407.

desetiletí Československé republiky se nedělo nikdy nic význačného bez Švehly – ústava, pozemková reforma, Pětka atd. Jen stěží bychom hledali druhou osobnost, jejíž kroky a rozhodnutí by takovým zásadním způsobem poznamenaly podobu a charakter československé parlamentní demokracie. Švehla byl mistrem kompromisu. Každodenní politická práce v zákulisí, kde nejraději pracoval skrytý před zraky veřejnosti, mu přinesla skutečnou moc.“⁵⁶

2.4 Vlády agrárníka Františka Udržala

Nový premiér František Udržal, který vystřídal zastupujícího Šrámka, byl v 63 letech nejstarším členem vlády a v republikánské straně patřil k umírněným politikům nakloněným Hradu, tedy skupině okolo prezidenta Masaryka. Do nové funkce se mu nechtělo, jelikož měl také zdravotní problémy, nicméně post premiéra nakonec přijal. Sám Udržal se vyjadřoval ve smyslu, že předsedou vlády bude pouze dočasně, než se Švehla vrátí. „*Iluze, že se Švehla navrátí, měla potvrzovat kontinuitu vlády a zároveň udržovat představu, že agrární strana je nadále vedena mocným jednotčím principem.*“⁵⁷ Vláda po Udržalově nástupu zůstala ve stejném složení a nový předseda vlády si prozatím ponechal i své ministerstvo národní obrany. Rok 1929 je pak rokem vnitřního štěpení strany. Skupina kolem šéfredaktora Venkova Josefa Vraného zaujímá radikálnější protisocialistická stanoviska, kdežto kolem Udržala, Malypetra či Bohumíra Bradáče se utváří umírněná skupina politického středu věrná Švehlově linii. Již na konci roku 1928, především před zemskými volbami, dochází k nevybíravým žurnalistickým útokům mezi agrárním Venkovem a národně socialistickým Českým slovem. Agrárníci ostře vystupují zejména proti Edvardu Benešovi. Radikalizace strany je způsobena nejen chybějícím vůdcem, ale také zemědělskou a posléze hospodářskou krizí. Klesá zemědělská produkce, kvůli levnému dovozu ze zahraničí se snižuje cena obilí. V únoru 1929 přichází nová komplikace a strana odvolává ministra a místopředsedu agrární strany Milana Hodžu. Hodža byl svérázným a cílevědomým politikem, který si znelíbil Hrad, a především ministra zahraničních věcí Beneše, jelikož v podstatě narušoval jednotnou zahraniční politiku státu. Na Slovensku často de facto vedl samostatnou zahraniční a finanční politiku bez konzultace s ministerstvem zahraničí. Dále, údajně podle Beneše, proti němu Hodža poštvával rakouské a maďarské novináře.⁵⁸ Hodža se na ministerské křeslo vrací až v roce 1932. Hodžova kauza stranu znepokojila a zároveň to

56 ROKOSKÝ, J. Antonín Švehla, státník ve službách demokracie. In. *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. ŠOUŠA, J. a kol. (ed.). Praha: Karolinum, 2001. s. 84.

57 KOVTUN, J. *Republika v nebezpečném světě*. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935. Praha: Torst, 2005. s. 598.

58 Tamtéž, s. 603.

někteří pociťovali jako značnou personální ztrátu. O jeho politických schopnostech nemohlo být pochyb. Na jeho místo nastupuje jiný Slovák a Hodžův přítel, Anton Štefánek. Za vlády Františka Udržala se také odehraje V. sjezd komunistické strany, během něhož dojde k vnitrostranickému přeskupení sil, a k moci se dostává Klement Gottwald a jeho skupina přívrženců. Strana se tak definitivně bolševizuje a dostává se pod přímý vliv Moskvy. V květnu téhož roku uspořádává republikánská strana svůj další meziválečný sjezd. Sjezdu předsedá místopředseda strany František Staněk a je zde schválen aktualizovaný program strany. Na sjezdu je přečten ministrem zemědělství Srdínkem tzv. Švehlův vzkaz, který vzbudí poměrně velký rozruch prakticky u všech politických stran. Ve vzkazu například zazněl požadavek zapojení zástupců zemědělských vrstev do všech otázek řízení státu: „*Dodáváme chleba a jsme strážci klidu, a proto nás každý stát potřebuje, proto také musíme dojít výrazu při všem, co se ve státech děje. Zákony, správa, vše musí se dít za naší spoluúčasti.*“⁵⁹ V bojovně laděném prohlášení se agrárníci ostře vymezili proti levicovým politickým stranám: „*Tedy k vykoupení z dnešního teroru socialistického a komunistického jest jen jediná cesta: Naše masy učinit mobilními. V našich rukách je dále ta největší zbraň, nejostřejší meč, a tím je chléb. Naučíme se ji užívat. Chleba dostane, kdo neruší zemědělskou výrobu, obráceně, kdo ruší, nedostane. To jest jediná cesta k míru uvnitř státu a mezi státy.*“⁶⁰ Text vzkazu nepůsobil jako by byl koncipován Švehlou, jehož přístup byl usmiřovací, kompromisní, hledající společné zájmy mezi stranami. Dodnes zůstává zákulisí vzniku tohoto vzkazu nevyjasněné. Současný historik Rokoský se přiklání, že hlavním strůjcem byl patrně řečník Srdínko. „*Univerzitní profesor Srdínko patřil k nejvzdělanějším agrárním politikům, ale bez pevnějšího stranického zázemí. Přestože byl oddaným Švehlovým stoupencem, vesměs podporujícím spolupráci agrárníků s Hradem, je nutno s ním poselství spojovat. Několik dní poté totiž na sjezdu agrární mládeže přečetl vzkaz znovu, a navíc připojil své dodatky. Je sporné, zda si jen špatně a nevhodně řeč nesestavil, nebo zda chtěl posílit svůj vliv ve straně, jenž byl do té doby zanedbatelný. Snad tím chtěl rovněž odpoutat pozornost od své činnosti na ministerstvu zemědělství, která vyvolávala čím dál větší rozpaky.*“⁶¹ Konzervativní a protihradní křídlo s poselstvím samozřejmě souznělo, nicméně agrárníci vyznění vzkazu později v parlamentu přeci jen mírnili. Během roku 1929 se koalice čím dál tím více dostávala do krize, která narušovala vládní činnost. Kromě žurnalistických přestřelek mezi agrárníky a národními socialisty, Hodžovým odchodem z vlády, vnitřním štěpením v agrární straně a stupňujícími

59 DOSTÁL, V. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1998. s. 315.

60 Tamtéž, s. 315–316.

61 ROKOSKÝ, J. *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad, 2011. s. 136.

rozpory mezi lidovci a republikánskou stranou, byla patrně nejzávažnější kauzou roku tzv. Tukova aféra. Vojtěch Tuka, člen Slovenské ľudové strany, již v lednu 1928 veřejně deklaroval, že Slováci mají právo vystoupit ze společného československého státu. Nakonec byl obviněn z velezrady a v roce 1929 odsouzen k patnácti letům vězení. V důsledku této několikaměsíční kauzy nakonec vystoupila na začátku října 1929 ľudová strana z vládní koalice. V září nastupuje místo Udržala na post ministra obrany Karel Viškovský s čímž nesouhlasí lidovci, kteří žádají pro změnu post ministerstva financí. Vládní krize dosahuje svého vrcholu a po schůzce Masaryka s Uržalem dochází k rozpuštění parlamentu a k vypsání předčasných voleb na 27. října 1929.

Politické strany měly přibližně měsíc na předvolební agitační činnost. Agrárníci se v důsledku již probíhající zemědělské krize zasazovali o celní ochranu zemědělských výrobků. Volby, které se měly původně konat v listopadu 1931, vynesly republikánskou stranu v rámci celého Československa na první místo. Strana získala 1 105 498 hlasů a 46 poslaneckých mandátů.⁶² Jako jediná z občanských stran zaznamenala nárůst hlasů. Na druhém místě skončila sociální demokracie, následovali národní socialisté a na čtvrté pozici se umístili komunisté. Agrárikům znovu pomohly hlasy ze Slovenska a Podkarpatské Rusi, jelikož v Českých zemích skončili až druzí za sociálními demokraty. Volby byly úspěšné především pro obě socialistické strany, naopak propadli lidovci a komunisté. Kromě agráriků zaznamenaly občanské strany pokles hlasů. Bylo zřejmé, že v příští koalici by měli být i zástupci socialistických stran. Sestavením vlády byl pověřen František Udržal, který tuto úlohu splnil a 7. prosince byla jmenována nová vláda. Vznikla tzv. koncentrační či široká koalice, jelikož v ní byly zastoupeny téměř všechny pročeskoslovenské, státotvorné strany. Nejvíce vládních postů měli znovu agrárníci. V pozici premiéra zůstal Udržal, ministerstvo obrany vedl Karel Viškovský, Srdínka na postu ministra zemědělství nahradil Bohumil Bradáč a vlivné ministerstvo vnitra obsadil Slovák Juraj Slávik. Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy vedl německý agrárník Franz Spina. Předsedou sněmovny byl Jan Malypetr. Jelikož již dva dny po parlamentních volbách došlo k největšímu propadu na newyorské burze a velká hospodářská krize se začala šířit do celého světa, bylo jasné, že druhá Udržalova vláda bude muset řešit především hospodářské záležitosti a důsledky vyvolané touto světovou hospodářskou krizí. Nikdo však nemohl vědět, že krize bude mít takové katastrofální dopady a bude trvat několik let. Již v roce 1929 probíhá zemědělská deprese, která ovlivňuje atmosféru uvnitř agrární strany, což bylo patrné již na sjezdu strany a v tzv. Švehlově vzkazu.

62 K výsledkům voleb 1929 viz: KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky*. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Praha: Libri, 2017. s. 557–563.

Konzervativní, radikální křídlo požaduje nekompromisní politiku, která by hájila stavovské zájmy zemědělců. Na pořadu dne je znovu navýšení cel u zemědělských výrobků. Je nutno poznamenat, že agrární celní ochrana byla na nižší úrovni než celní ochrana u průmyslových výrobků. V zemědělské krizi viděli agrárníci prvopočátek celkové hospodářské krize, a proto řada jejich politiků chtěla nastolit nesmlouvavou politiku ve prospěch zemědělců. Udržalovo vedení ovšem muselo nalézat kompromisy se socialisty, kteří byli v podstatě vítězi voleb. Již v roce 1930 se podařilo uzákonit navýšení zemědělských cel například na obilí, ale kompromisně musela parlamentem projít novelizace zákona ohledně podpory v nezaměstnanosti, což byl pro změnu socialistický požadavek. Krize zasáhla jednotlivé země s rozdílnou intenzitou. Do Československa dorazila průmyslová krize až později, a sice v druhé polovině roku 1931, a vrchol nastal v roce 1933 a poté ještě dva roky krize postupně slábla. Nejvíce hospodářsky utrpěly Spojené státy a v Evropě Německo, které bylo v těsném hospodářském styku právě s USA. Obrovská nezaměstnanost v Německu vedla k politické radikalizaci a ve volbách v září 1930 dopomohla Hitlerově NDSAP k druhému místu. I v Československu vzrůstaly nacionalistické nálady. V září téhož roku probíhaly demonstrace před biografy v Praze, kde se promítaly německé filmy a při jedné z násilných akcí vtrhli výtržníci do biografu a zničili promítací zařízení. V německém tisku se v reakci na tyto bouře objevovaly odsuzující články a celá záležitost vedla k diplomatické roztržce. Za vlády Udržala bohužel nedocházelo pouze k politicky motivovaným bouřím, ale s rostoucí hospodářskou krizí i k sociálním nepokojům, které častokrát končily tragicky. „*Odhaduje se, že při potyčkách se státními orgány přišlo na počátku třicátých let o život asi třicet lidí a mnoho demonstrantů bylo zraněno. Většina těchto tragédií se odehrála v době Udržalovy druhé vlády. Často v nich byla patrná role československé komunistické strany, která po svém pátém sjezdu v únoru 1929 volila ve vztahu ke státní moci konfrontační taktiku s vědomým rizikem násilných střetnutí.*“⁶³ Patrně dvě nejzávažnější střetnutí, které skončily smrtí demonstrantů, se odehrály v československém pohraničí v roce 1931 v Duchcově a poté ve Frývaldově. Vyvolaly nesouhlas s nepatřičnou intenzitou zásahu státního aparátu mezi československým obyvatelstvem včetně umělecké elity. Masaryk, jehož tyto události vždy velmi rozhořčily, žádal agrárního ministra vnitra Slávika o vysvětlení, a nabádal, aby k podobným excesům nedocházelo a byl prováděn umírněnější postup. Naneštěstí právě v pohraničí, obývaném hlavně českými Němci, udeřila krize nejdrtivěji a s nejtěžšími následky. Toho hojně využívali komunisté a němečtí nacionalisté, kteří v pohraničí dokonce

63 KOVTUN, J. *Republika v nebezpečném světě*. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935. Praha: Torst, 2005. s. 641.

spolupracovali a podněcovali nespokojené obyvatelstvo k demonstracím a stávkám. Již před rokem 1933, kdy se natrvalo dostává v Německu k moci Hitler, stoupají v českém pohraničí preference a obliba DNSAP, nacistické strany, která byla spřízněna s Hitlerovou NSDAP.

V republikánské straně nadále během krize rostla nespokojenost s premiérem Udržalem a vnitrostranická opozice reprezentovaná Staňkem, šéfredaktorem Vraným a také generálním tajemníkem strany Rudolfem Beranem, stupňovala svůj tlak na výměnu ministerského předsedy. Vláda nedokázala stále prohlubující se krizi efektivně řešit a čelila kritice. „*Udržalovu vládu zastihla nepřipravenou. Ta byla událostmi spíše vláčena, než aby je výraznějším způsobem ovlivňovala. Denně se před ní hromadily nové a nové úkoly a kabinet je nestačil řešit tak rychle, jak tyto úkoly přicházely. Vláda spíše problémy registrovala, než aby se je pokoušela řešit. Postupem doby se stále více poukazovalo na to, že důležitá rozhodnutí se odsouvají na pozdější dobu, téměř pověstné se stalo premiérovo „ono se to vystříbří“.*“⁶⁴ I přesto se několik zákonů, které ulehčovaly život zemědělcům, podařilo prosadit. Během krize se například podařilo do značné míry elektrifikovat venkov. Nicméně řadu opatření bylo obtížné v koalici uskutečnit a na podzim roku 1932 se ukazovalo, že pozice premiéra začíná být neudržitelná, ačkoliv měl dlouho výraznou podporu u prezidenta republiky. Špičky v agrární straně byly nuceny zvolit Udržalova nástupce. „*Volba nebyla snadná. Švehla byl stále nemocen, Hodža příliš dlouho z vlády, Beran hodlal raději tahat za nitky ze zákulisí a ne se „opotrebovat“ ve funkci za krize málo vděčné, Staněk dovršil 65 let a byl nepřijatelný pro socialisty, smrtelně churavému ministru národní obrany Viškovskému zbývaly týdny života... Nakonec se rozhodovalo mezi rovněž postonávajícím ministrem zemědělství Bohumírem Bradáčem a předsedou poslanecké sněmovny Janem Malypetrem.*“⁶⁵ Užší předsednictvo republikánské strany nakonec v říjnu 1932 zvolilo zkušeného Jana Malypetra, který bude ministerským předsedou v příštích třech vládách do listopadu roku 1935. Roztrpčený František Udržal, pod tlakem hlavně svých spolustraníků a také vlivem svého špatného zdravotního stavu, ve své funkci končí a zůstává mu už pouze senátorský mandát.

2.5 Nový premiér Jan Malypetr a prezidentská volba roku 1935

Nová vláda byla jmenována 29. října 1932. Byla to v podstatě tatáž koalice jako za vlády Udržala, ale bez Živnostenské strany. Na některých vládních postech nicméně došlo ke změnám. Ministerstvo vnitra opustil z pádných důvodů Juraj Slávik a byl nahrazen

64 ROKOSKÝ, J. *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad, 2011. s. 141.

65 KLIMEK, A. *Boj o hrad /2./ Kdo po Masarykovi? /1926–1935/*. Praha: Tomáš Krsek, 2017. s. 325–326.

úřednickým ministrem Janem Černým, Bohumír Bradáč zaujal pozici ministra národní obrany namísto nemocného Karla Viškovského, který umírá v listopadu 1932. Ministerstvo zemědělství je pak svěřeno přednímu slovenskému agrárníkovi Milanu Hodžovi, který se tak vrací po více jak dvouleté odmlce do vrcholné státní politiky. Kromě premiérské funkce vede Jan Malypetr ministerstvo pro zásobování lidu, ale toto ministerstvo je nakonec zrušeno v červenci 1933. Konzervativní republikán Staněk se stává předsedou poslanecké sněmovny. Nová vláda se ve svém programovém prohlášení postavila plně za parlamentní demokracii, což již nebyla v tehdejší Evropě samozřejmost. Křehká demokracie Výmarské republiky definitivně skončila, když 30. ledna 1933 německý prezident Hindenburg jmenoval říšským kancléřem Adolfa Hitlera, ale i v ostatních okolních státech vládly autoritativní režimy. Malypetrova vláda, na rozdíl od té předchozí, byla politicky aktivnější v boji s hospodářskou krizí. Ještě v roce 1932 se například zkracují platy u státních zaměstnanců, dále pak v následujícím roce přichází vláda s řadou jiných opatření. V květnu 1933 například vychází zákon, který ochraňuje zemědělce před exekucí. Zemědělský stav během krize zvláště trádal a toto bylo jedno z opatření, které mělo špatné poměry na venkově ulehčit. „*V Českých zemích dosáhlo zadlužení zemědělství 27,5 miliard, což byla tehdy astronomická částka; na 1 hektar zemědělské půdy připadalo 2 600 Kč. Venkované šetřili, kde mohli – na nákupu potravin a vůbec tzv. koloniálního zboží, na ošacení, které se vyspravovalo až do úplného zničení, na výchově dětí. Stav byl pro mnohé už naprosto neúnosný.*“⁶⁶ Během krize klesaly ohromným způsobem ceny u zemědělských produktů, takže zemědělci měli o mnohem menší zisky, ačkoliv výroba naopak stále stoupala. V roce 1928 byla cena za 100 kg pšenice 214 Kč v roce 1933 pak 153 Kč, u žita to byl pokles z 211 Kč na 86 Kč a například u brambor cena ve stejném období poklesla ze 42 Kč na 34 Kč.⁶⁷ Vláda potřebovala být mnohem více akceschopná a rychleji řešit nově objevující se problémy, a tak byl v červnu 1933 přijat tzv. zmocňovací zákon. Tímto zákonem, který do značné míry oslaboval pravomoci parlamentu, mohla vláda mnohem více a rychleji zasahovat do hospodářství státu. O tomto období se někdy mluví jako o tzv. autoritativní demokracii. Nutno dodat, že tento zákon byl značným zásahem do principů parlamentarismu. Přesto Československo, na rozdíl od sousedních států, na demokratickém zřízení státu setrvalo. I díky tomuto zákonu byl zřízen v červenci 1934 Obilní monopol, jehož zřízení byl po dobu krize již dlouho požadavek agrární strany. Tato instituce, v jejíž čele stál agrární politik Ladislav Feierabend, uměle tvořila ceny na

66 KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky. Československo v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Praha: Libri, 2018. s. 54.

67 Tamtéž, s. 53.

zemědělské produkty, aby tak zajistila zemědělcům aspoň minimální výnosnost. Republika nebyla ale v ohrožení pouze v hospodářském směru, také ji ohrožovali i političtí radikálové. V lednu roku 1933 zaútočili fašisticky orientovaní útočníci na kasárna v Židenicích, ale tento amatérský pokus o fašistický převrat byl zmařen a pachatelé dopadeni a odsouzeni. Nicméně celá událost měla zřetelný veřejný ohlas. Na Slovensku se opětovně zvedaly autonomistické tendence, a to především z okruhu politika Andreje Hlinky. Ohrožená republika dokonce v říjnu 1933 zakázala nacistickou stranu DNSAP.

V této obtížné době přichází republikánská strana o svojí největší politickou osobnost. Její předseda Antonín Švehla umírá 12. prosince 1933, bylo mu šedesát let. Především v tomto roce se často spekovalo o jeho návratu do vrcholné politiky. Mnohokrát se při svých rozhovorech s Karlem Čapkem, který byl jeho častým návštěvníkem, vyjadřoval o současné politické situaci a nešetřil kritikou. Kritický byl převážně na ministra zahraničí Beneše, s jehož politickými kroky v mnohém nesouhlasil. „Švehla vinil Beneše z toho, že strany nedostatečně reagují na světový vývoj, a také z toho, že české strany málo podporují německé aktivisty. Toto široké vymezení Benešovy viny Švehla odůvodňoval tím, že Beneš nechtěl včas přiznat blížící se rozvrat kolektivní bezpečnosti a krizi nebo přímo úpadek Společnosti národů. V době, kdy nebyl ochoten přiznat debakl, Beneš podle Švehly neustále šířil neoprávněný optimismus a uspával veřejné mínění.“⁶⁸ Na sjezdu strany 30. října 1932, v době nástupu Malypetrovy vlády, je veřejnosti představeno jedno z posledních písemných Švehlových vyjádření. Jeho vzkaz, který je adresován sjezdu republikánské strany, lze považovat za jeho politické poselství. Zamýšlí se v něm nad významem demokracie a její tehdejší krizí. Hlavní příčinu tak zvané krize demokracie vidí v nedostatku politické a občanské odpovědnosti. „Stálý ohled na volební akt činí funkcionáře nejistými a slabší povahy i nerozhodnými právě ve chvílích, kdy je nutno se rozhodnout, to jest – vzít na sebe odpovědnost. Takový člověk obyčejně oddaluje rozhodnutí, což opět komplikuje situaci, a když se přece nakonec musí rozhodnouti, odkazuje na jiné, ptá se, žádá o souhlas – snaží se tak odpovědnost ze sebe sama svaliti a přenést na jiné stůj co stůj. Tato nerozhodnost jest příznačnou pro celou činnost demokracie a dnes tvoří podstatu tak zvané krize demokracie.“⁶⁹ Švehla neviděl problém v demokracii, ale především v člověku. „Nebezpečí nehrozí z demokracie ani ze stran, nebezpečí je v nás, v lidech a právě demokracie dává možnost, abychom chybám předešli.“⁷⁰

68 KOVTUN, J. Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935. Praha: Torst, 2005. s. 744.

69 HARNA, J., LACINA, V. (ed.). Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938. Praha: Historický ústav, 2007. s. 189.

70 Tamtéž, s. 190.

Další problém, který vede ke zpochybňování a nedůvěře k demokracii viděl v tom, že státy střední Evropy nemají dlouhou demokratickou historickou zkušenost, a proto jsou náchylnější k diktátorským a autokratickým režimům. Poukazuje, že ve státech západní a severní Evropy se o žádné krizi demokracii nemluví. Dále setrvává na názoru, že pouze politické strany jsou zárukou parlamentní demokracie. „*Strany jsou dnes jediným prostředkem, jímž můžeme organizovati lid na zásadách demokratických. Demokracie se snaží dosáhnouti největší účasti jednotlivce, individua na veřejných otázkách kolektiva, celku a tuto přípravu, výchovu, musí právě doposud dobrovolně provádět strany. Často se při tom přestřelí, použije se demagogie, hrubých prostředků, což vyvěrá z mládí střeoevropské demokracie.*“⁷¹ Po Švehlově smrti vyšla celá řada nekrologů od jeho politických spolupracovníků i rivalů. Jedním z nich byl i například častý odbornický ministr financí Karel Engliš: „*Byl pravým filozofem politiky, byl tvůrcem této filozofie, neviděl figury, nýbrž ideje, účely, síly, proudy, a když přišla kritická chvíle ve vládě, sejmul brýle, zahleděl se do dálky a začal mluvit teple, vřele, úchvatně, všichni němě poslouchali s hlubokým dojmem, protože viděli, že jde za krásným cílem celým srdcem. A bylo rozhodnuto.*“⁷² Švehla byl pochován podle svého přání jako běžný sedlák v Hostivaři, kde se roku 1873 narodil. Pohřbu, který se odehrával v krutých mrazech, se zúčastnil i prezident Masaryk. Když ho jeho spolupracovníci varovali před krutou zimou a možnými zdravotními následky, tak odpověděl: „Švehla se taky nešetřil, když šlo o republiku.“ Na sklonku roku 1933 tak přichází československá republika o jednoho ze svých tvůrců a hlavních politických představitelů.

Na přelomu let 1933–1934 byla hospodářská krize stále na svém vrcholu. Nezaměstnanost byla obrovská a Československo trpělo také výrazným poklesem výroby a vývozu. Vládní koalice, včetně agrární strany, požadovala devalvaci koruny a tím podpořit export. Proti byla národní demokracie, která prosazovala pevnou měnu. Po prosazení devalvace koruny vládou, národní demokracie 13. února 1934 vystoupila z vlády a první Malypetrova vláda tak padla. Okamžitě však byla sestavena vláda nová, a to hned den poté. V druhé Malypetrově vládě se objevil na místě ministra vnitra zeť Antonína Švehly, agrárník Josef Černý. Jinak zůstala ministerská křesla agrárníků nezměněna. Vláda, i bez národní demokracie, disponovala parlamentní většinou a mohla tak nadále prosazovat své cíle. Kromě zřízení již zmíněného obilního monopolu byl například prosazen zákon, který nahrazoval trest smrti dlouholetým žalářem nebo zákon, který zaváděl tresty pro prezidenta či ministry v

71 HARNA, J., LACINA, V: (ed.). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938.*

Praha: Historický ústav, 2007. s. 190.

72 ČAPEK, K. a kol. *Hovory se Švehlou (a o něm).* Praha: Votobia, 2001. s. 41.

případě prokázaných provinění. Politickou událostí roku 1934 pak byla květnová prezidentská volba ve které byl počtvrté zvolen od dubna již těžce nemocný Masaryk. Masaryk již kandidovat příliš nechtěl, ale po domluvě s Benešem, který se domníval, že ještě nenastal ten správný politický okamžik pro jeho vlastní kandidaturu, se volby zúčastnil. Ve volbě obdržel 327 hlasů a hladce porazil svého protikandidáta Klementa Gottwalda. Svůj prezidentský slib však Masaryk jen s obtížemi dokončil, a bylo evidentní, že se blíží jeho konec v prezidentském úřadě. V roce 1934 se začíná na politické scéně čím dál tím více prosazovat německé uskupení pod vedením Konráda Henleina, SHF – Sudetoněmecká vlastenecká fronta. Tato strana vzbuzovala, i s ohledem na blížící se parlamentní volby, mezi československými politiky rozdílná stanoviska. Jedni, například Edvard Beneš, byli pro zákaz strany, druzí, například prezident Masaryk, který byl ale již ve velmi špatném zdravotním stavu a dostával i nepřesné informace od svých politických poradců, stranu chtěli zanechat v politické soutěži. Agrární strana, jako jediná vládní strana, se nakonec přiklonila ke stanovisku Henleinovu stranu nezakazovat. *„Černého ministerstvo vnitra nemělo totiž prokazatelné důkazy o protistátním počínání henleinovců, které by opravňovaly k tak závažnému kroku, jakým byl zákaz politické strany. Nezbyvalo tedy, než jí ponechat možnost legálního vývoje, politického působení a agitace.“*⁷³ Vláda nakonec tedy stranu nezakázala, ale Henleinova strana musela ze svého názvu vyřadit slovo fronta, a tak se začala oficiálně jmenovat SdP – Sudetoněmecká strana. SdP, která pouze zdánlivě prokazovala loajalitu k československému státu, a u které se později prokázalo že byla financována Hitlerovým Německem, začala získávat širokou voličskou podporu u německého obyvatelstva. Na politickém poli se tak krátce před volbami, které měly proběhnout nejpozději v říjnu 1935, objevuje silný politický subjekt. Premiér Malypetr chtěl, aby volby proběhly až v co nejzazším termínu, ale politická atmosféra a očekávání, termín voleb uspíšily. Na návrh premiéra prezident rozpouští poslaneckou sněmovnu 17. dubna a volby jsou vypsány na 19. května 1935.

Volby do Národního shromáždění měly ukázat rozvržení sil mezi stranami podporujícími demokracii a extrémistickými stranami, volající buď po změně režimu nebo dokonce brojící proti státu jako takovému. I ti občané, kteří často nebyli politicky aktivní, teď cítili, že je v sázce mnoho. Předvolební novinářské útoky byly běžnou záležitostí, a místo aby zaznívaly věcné argumenty, tak se jedna strana snažila poškodit tu druhou. Výsledky řadu politiků šokovala, jiní situaci tak pesimisticky neviděli. Vítězem voleb do poslanecké

73 ROKOSKÝ, J. *Rudolf Beran a jeho doba*. Vzestup a pád agrární strany. Praha: Vyšehrad, 2011. s. 159.

sněmovny, co do počtu hlasů, se s celkově 1 249 530 odevzdanými hlasy stala Henleinova SdP. Získala tak 15,18 % hlasů a 44 poslaneckých mandátů. Na druhém místě se umístila republikánská strana, kterou do voleb vedl její místopředseda Rudolf Beran. Strana celkově získala 1 176 593 voličských hlasů, tedy 14,29 %. Poslaneckých mandátů pak strana díky volební aritmetice získala 45 a byla tak nejsilnější stranou v poslanecké sněmovně. Za ní se umístila sociální demokracie, dále komunisté, národní socialisté, lidovci a pravicové Národní sjednocení, což byli spojení národní demokraté se Stříbrného Národní ligou a Národní frontou.⁷⁴ Agráři byli rovnoměrně ve všech zemích velice silní, ale nikde neobsadili první místo. V Českých zemích byla před nimi SdP, na Slovensku pak Autonomistický blok, což bylo uskupení čtyř politických stran jejíž jádrem byla Hlinkova katolická Slovenská ľudová strana a evangelická Slovenská národní strana. Uskupení žádalo autonomii Slovenska a její vítězství bylo dalším neblahým znamením pro Československo. Na Podkarpatské Rusi pak agráři přeskočila KSČ. Demokratické síly v Československu obstály, ale vítězství to nebylo přesvědčivé. Velkou prohru zaznamenaly hlavně německé aktivistické strany, které totálně propadly na úkor SdP. Sestavením vlády byl pověřen Jan Malypetr, který nový vládní kabinet představil 4. června. Aby se dosáhlo vládní většiny, byla do vlády za příslib získání ministerstva průmyslu, obchodu a živností, přivzata živnostenská strana. V agrární straně na ministerských postech došlo ke změně. Nemocného Bradáče vystřídal na postu ministra národní obrany předseda branného výboru poslanecké sněmovny František Machník. Bradáč byl poté zvolen předsedou poslanecké sněmovny namísto Staňky. Třetí Malypetrova vláda trvala pouhých pět měsíců. Důvodem přeměny vládního kabinetu bylo úmrtí právě zmiňovaného Bradáče. Bradáč byl politický talent, který zemřel v pouhých 54 letech. Ve straně patřil ke Švehlově, později Udržalově skupině a byl například předsedou Svazu selských jízď, což byla agrární polovojenská organizace v letech 1924–1938, která cvičila především venkovskou mládež. Po jeho smrti došlo v republikánské straně, a tím pádem i ve vládě, k personálním změnám. „*Uvolnění postu předsedy poslanecké sněmovny úmrtím B. Bradáče (20. října) otevřelo dveře k podstatným přesunům. Na Bradáčovo místo chtělo nové vůdčí dvouspřeží agrární strany Beran – Hodža upozadit dosavadního premiéra Malypetra. Toho se dychtivě chystal vystřídat Hodža, zatímco Beranovy ambice směřovaly k předsednictví strany.*“⁷⁵ Malypetr, který se nečekanou situací snažil ustát, na postu premiéra skutečně skončil. Ambiciózní a schopný Hodža se stal 5. listopadu novým premiérem a do 9.

74 K výsledkům voleb 1935 viz: KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky. Československo v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Praha: Libri, 2018. s. 495–504.

75 KLIMEK, A. *Boj o hrad /2./ Kdo po Masarykovi? /1926–1935/*. Praha: Tomáš Krsek, 2017. s. 425.

listopadu byl i zároveň stále ministrem zemědělství, než ho vystřídal agrárník spíše pravicovějšího zaměření Josef Zadina.

Od 5. listopadu tak vzniká v pořadí patnáctá vláda, v jejíž čele je poprvé slovenský politik. Za čtrnáct dní později se novým předsedou republikánské strany stane, do té doby místopředseda, Rudolf Beran. Dva roky tak agrárikům trvalo, než byli schopni vybrat po Švehlovi nového předsedu. Jednalo se o zkušeného politika, Švehlova blízkého spolupracovníka, pracovitého aparátčíka, jenž byl pro svou pracovitost a oddanost straně, vážený mezi svými straníky i politickými protivníky. *„Rudolf Beran na své cestě za předsednictvím nemusel překonávat krize ani výraznější nepříznivé situace. Pomalu, ale jistě – tak lze charakterizovat jeho cestu do čela strany. Beran byl člověk veskrze politický, ve stranickém sekretariátu pracoval už téměř třicet let a jeho zásluhy o rozvoj agrárního hnutí byly nezpochybnitelné.“*⁷⁶ Na podzim 1935 bylo již evidentní, že Masaryk ve svém úřadě bude muset skončit. Na sklonku listopadu Hodžovi oznámil, že bude rezignovat a Hodžu čeká důležitý politický úkol, a sice připravit novou prezidentskou volbu ve které bude zvolen Edvard Beneš. Hodža byl připraven tento úkol splnit. S Benešem měl nyní dobré vztahy i přes to, že v minulosti měli mezi sebou řadu sporů. Teď byli však Hodža s Benešem političtí spojenci a nový premiér potřeboval pro Beneše získat podporu napříč politickým spektrem. Beneš s Hodžou se dohodli, že bude postaven jen jeden koaliční kandidát, a to Beneš. Ukázalo se, že sehnat podporu u všech vládních stran ale nebude vůbec snadné. Strana, která si vždy nárokovala politické prvenství v zemi, tedy republikánská strana, nebyla v podpoře nového prezidentského kandidáta zdaleka jednotná. Tato situace nebyla ničím novým. Vždy, když se blížily prezidentské volby nebo se diskutovalo o příštím prezidentu republiky, část agráriků přicházela se svými kandidáty, a i nyní byla proti Benešovi, kterého dlouhodobě prosazoval prezident Masaryk. Pravicovější a radikálnější část agrární strany byla k ministrovi zahraničí velmi kritická a často ho podrobovala veřejné kritice ve svém stranickém tisku, ve kterém se nezdráhala na Beneše a národní socialisty nevybíravě útočit. Republikáni se domnívali, že Beneš nebude jednotící politická postava, ale bude spíše politickou scénou rozdělovat, vadilo jim, že je socialistou, a tudíž bude stranit levici, dále namítali, že se nevyzná v domácí politice. Agráři navrhovali prezidentem Hodžu, který by měl širokou podporu na Slovensku. Už za Antonína Švehly, Hodža na Slovensku dominoval. *„Síla Hodžova postavení byla na Slovensku. To mu dávalo silnou pozici nejen uvnitř agrární strany, ale v celé československé politice. Švehla si dobře uvědomoval, že Slovensko se nedá*

76 ROKOSKÝ, J. *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad, 2011. s. 171.

*dirigovat z pražského sekretariátu, přičemž agrárníci neměli osobnost, která by mohla Hodžu na Slovensku nahradit. Hodžovi stoupenci s jistou dávkou nadsázky tvrdili: Slovensko – to je Hodža, a kdo na Hodžu sahá, sahá na Slovensko.*⁷⁷ Hodža byl také vedle Beneše jedinou osobností, která převyšovala domácí politickou scénu. Uměl jazyky, měl přehled o mezinárodní politice, byl politikem evropského formátu. Hodža však prezidentem být nechtěl. Agrárníci tedy trvali na tom, ať je Masaryk prezidentem doživotně a v případně zdravotních problémech ho zastupuje vláda. Ostatní koaliční strany, obě socialistické a lidovci, ale stály za Benešovou kandidaturou a republikánská strana tak taktizovala osamoceně. Protibenešovská frakce ve straně, vedená hlavně šéfredaktorem Venkova Vraným, se s Benešovou kandidaturou nechtěla smířit a agrárníci začali hledat svého občanského kandidáta. Předseda Beran zjevně situaci ve straně nezvládal a podléhal tlaku Vraného. „*Vraného postavení ve straně bylo dáno jeho dlouholetými novinářskými zásluhami o rozvoj agrárního hnutí. Byl to především Vraný, kdo vedl polemiky, často velice ostré a útočné, s názory jiných politických stran. Byl respektovanou a vlivnou osobností, ale v této době už stále více přezíral usnesení stranického vedení, jehož byl členem, a v tisku prosazoval politiku podle svých názorů a představ.*“⁷⁸ Sám Beran, který lavíroval mezi probenešovským a protibenešovským stanoviskem, šel navštívit univerzitního profesora botaniky a bývalého senátora za národní demokracii Bohumila Němce s nabídkou prezidentské kandidatury, a ten jí přijal. Není přesně jasné, kdo přišel s nápadem oslovit Němce jako protikandidáta. Na stranu nového občanského prezidentského kandidáta se kromě strany agrární postavila živnostenská strana, národní demokracie a zpočátku také Hlinkova ľudová strana. Hodža, který považoval svůj úkol za nesplněný, šel 11. prosince podat prezidentovi demisi, který ji ale nepřijal. Zákulisní politický boj pokračoval. Prezidentská volba byla stanovena na 18. prosince a vypadalo to, že šance obou kandidátů jsou dost vyrovnané a bude rozhodovat několik hlasů. Beneš měl výhodu, že na jeho stranu se přikláněli komunisté, které si získal jednak podpisem smlouvy se SSSR v květnu 1935, a taktéž slibem, že dojde k propuštění některých zavřených komunistických předáků. Prezident Masaryk abdikoval 14. prosince za přítomnosti premiéra Hodži, předsedy poslanecké sněmovny Malypetra a několika dalších. V den své abdikace opravdu udělil rozsáhlou amnestii, která osvobodila komunistické politiky. S blížící se volbou se projevila vnitřní rozštěpenost agrární strany. Slovenský agrární tisk se postavil za Beneše a ve straně propukl patřičný zmatek. Republikáni ještě den před volbou jednali s Hlinkou, jehož strana mohla rozhodnout o konečném výsledku. Hlinka, který zpočátku preferoval Němce, se začal, i

77 ROKOSKÝ, J. *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Vyšehrad, 2011. s. 179.

78 Tamtéž, s. 188–189.

po schůzkách s Benešem, přiklánět k němu. I jeho strana byla spíše pro Beneše, který měl výhodu, že vycházel pro svou vstřícnou politiku s Vatikánem dobře s katolíky. Hlinka rozehrál s agrárníky politickou hru a za podporu občanského kandidáta žádal požadavky, které se dotýkaly samotných zájmů státu. Agrárníci politický obchod s luďáky odmítli, a nakonec se rozhodli odvolat Němce a podpořit Beneše. Pozdě večer 17. prosince profesor Němec stahuje svou kandidaturu a Beneš se stává jediným koaličním kandidátem. Následující den je ve Vladislavském sále zvolen 340 hlasy, což byl počet hlasů, který ani Masaryk nikdy nezískal. Agrární strana vyšla z prezidentských voleb poražena a vnitřně oslabena. „*Co prezidentské dobrodružství o agrární straně prozradilo? Beran ani Hodža neměli vedení strany tak pevně v rukou jako jejich předchůdce Švehla. Ve vedení strany vládly nepřipravenost, nejednota a váhavost. Sebevědomé proklamace jenom zastíraly tuto skutečnost.*“⁷⁹ Hodža, který z voleb vyšel přeci jenom lépe než Beran, jelikož si držel odstup a byl zastáncem Beneše, zůstal premiérem a krátce byl současně i ministrem zahraničí, než ho vystřídal Kamil Krofta. Vláda, která vznikla 18. prosince, měla ve svých řadách agrární ministry z předchozí vlády. Byli jimi kromě Hodži, Josef Černý, František Machník a Josef Zadina.

Politický tandem Beneš – Hodža určoval a vedl československou politiku až do kritických zářijových dní roku 1938, které vyústily v Mnichovskou dohodu. Mnichovská dohoda znamenala definitivní konec První Československé republiky. Republiky, ve které byla agrární strana její nedílnou součástí, a ve které po většinu jejího trvání zastávala dominantní politické postavení a určovala její směřování.

79 ROKOSKÝ, J. *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární stran.* Praha: Vyšehrad, 2011. s. 216.

3 Programatika strany

Během První Československé republiky agrární strana samozřejmě procházela programovým vývojem. Zaměřím se na její návrh programu z počátku Československé republiky a poté především na její nejpropracovanější program, který strana představila v roce 1922. Tento program je základním politickým dokumentem republikánské strany během První Československé republiky. Program z roku 1929 je pak téměř identický s programem z roku 1922 a nebude mu proto věnována pozornost.

3.1 Návrh Programu z roku 1919

Na sjezdu strany, který proběhl v Praze 29. dubna 1919, nově přejmenovaná strana představila prozatím pouze návrh svého stranického programu. Strana se nově nazývala Republikánská strana československého venkova a jasně tím deklarovala svou ambici být pevně zakotvenou politickou státoprvnou stranou v nové republice. Strana si byla vědoma velkého úkolu, který nový stát čeká. V návrhu se strana označuje za strážce nové republiky a chce na sebe vzít politickou odpovědnost za budoucí vývoj státu. Označuje zemědělský stav za klíčového představitele státu, jelikož je to právě zemědělec, který pracuje na půdě, která je základem státu. „*Veškerá půda zemědělsky užíváná tvoří státní území, tedy v pravém slova smyslu základ republiky. Jsou tedy veškerí zemědělci jako celek skutečným, a to nejspolehlivějším fyzickým představitelem, držitelem a strážcem státního území. Ruce zemědělcovy to byly, jež neúpornou pílí proměnily a proměňují nehostinnou půdu v úrodné lány, jež člověku, zabezpečují trvalé bytí a tím i domovinu pevného usazení, první to útvar života společenského.*“⁸⁰ V dokumentu se píše, že i historicky má zemědělský lid nespornou zásluhu na kontinuitě české státnosti, jelikož to byl právě on, který uchoval pro budoucí generace půdu a jazyk národa. Proto se v tomto dokumentu jednoznačně trvá na úplné rovnoprávnosti zemědělského stavu s ostatními společenskými stavy. Strana se samozřejmě vyjadřuje ke všem podstatným otázkám týkající se nové republiky. Vyslovuje požadavek demokratické ústavy, úpravu občanského či trestného práva, vybudování veřejné správy či vhodnou decentralizaci jenž povede k občanské samosprávě jakožto nutného předpokladu demokracie. Klade důraz na úřednický stav, který má být po všech stránkách připraven na službu státu. V sociální politice má strana v programu například zavedení sociálního pojištění pro zaměstnance a požadavek berní spravedlnosti, jenž má být zárukou, aby byla daňová zátěž rozdělována podle majetkové a hospodářské síly občanů. V otázce zdravotnictví vnímá strana

80 HARNA, J., LACINA, V. (ed.). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938*. Praha: Historický ústav, 2007. s. 101.

povinnost poskytnout válkou zbídačenému obyvatelstvu řádnou obživu, která povede k lepšímu zdravotnímu stavu obyvatel státu. Jako jeden ze svých největších úkolů strana prosazuje požadavek soukromého vlastnictví a s ním spojenou pozemkovou reformu. Chce se zasadit, aby byla půda rozdělena především mezi drobné zemědělce. Republikáni tím chtějí dosáhnout toho, aby zemědělci, kteří budou hospodařit na svém majetku, opravdu přilnuli k zemědělskému životu a našli v něm své živobytí a hospodařili samostatně. Úkol považují za obtížný a požadují důslednou nápomoc státních orgánů. „*Budeme se domáhati, aby se této velké reformy sociální i hospodářské stát co nejrozhodněji ujal. Za tím účelem bude nutno co nejdříve vypracovati pro tuto reformu podrobný, odborníky zrale uvážený program, dle něhož by se stát stal nejen rádcem lidu, jenž chce tímto způsobem získati půdu, nýbrž dle něhož by stát sám jednak opatroval, jednak zprostředkoval prostředky peněžité, jichž bude k provedení této reformy zapotřebí.*“⁸¹ Pro zemědělce chce strana dále pracovat na zdokonalování zemědělské výroby prostřednictvím investic, jenž povedou k technickým inovacím, dále prostřednictvím vzdělávání či poskytováním zemědělských úvěrů a zemědělského pojišťování. Strana se chce v hospodářské politice zaměřit především na domácí výrobu, která bude zásobovat domácí trh. Celkově se pak agrární strana chce zasadit o všeobecný, především kulturní rozvoj Československa. „*Všechny tyto cesty, jimiž chceme se v naší republice bráti, musí sloužiti jedinému nejvyššímu cíli: opravdovému celkovému pokroku kulturnímu, jenž by národ náš přibližoval k ideálu nejlepšího lidství a jenž by národu našemu umožňoval čestně soutěžit s jinými velkými národy světa o tytéž ideály bojujícími. Pro národ náš, jenž jest u srovnání s jinými velikými národy přece jen národem početně slabším, jest pěstování ryzího lidství skutečnou otázkou existenční, když nikdy nebudeme moci opírat se o sílu hmotnou.*“⁸²

3.2 Program strany z roku 1922

Agrárníci uskutečnili 29. června 1922 stranický sjezd v Praze, na kterém bylo deklarováno, že došlo ke spojení českých a slovenských agrárníků, a tím pádem ke vzniku celorepublikové strany, která se od tohoto sjezdu nově nazývala Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu. Na sjezdu byl také schválen komplexní, ucelený program strany. Tento program vypracovaný na zásadách agrarismu, demokratismu a republikanismu, byl rozčleněn do několika hlavních programových bodů.

81 HARNA, J., LACINA, V: (ed.). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938.*

Praha: Historický ústav, 2007. s. 105.

82 Tamtéž, s. 103.

V prvním tematickém okruhu programu se strana zaobírá půdou, jakožto základní složkou agrární politiky, a lidské činnosti na ní. Půda je pro stranu základem společnosti a jejího hospodářského fungování. Byla to a je to právě půda, jenž se předává z generaci na generaci, která určuje běh dějin. Lidské dějiny jsou převážně zápasem o půdu. Důležitost půdy a jejích plodů, píše se v programu, bylo dobře vidět v nedávno skončené první světové válce. „*Volání po chlebě, často marné, starosti o nasycení národů ukázaly hladovějícímu lidu význam domácí půdy a cenu práce domácího zemědělce. Státy, jež nemohly dát lidu svému chléb, byly poraženy. Nelze nic měnit na této skutečnosti. Ani vysoce vyvinutý průmysl, ani věda, do služeb války zapřažená, nemohly pomoci hladovějícímu národu.*“⁸³ Půda je vlastní národa a taktéž určuje charakter národa a jeho politické uspořádání. V programu se uvádí, že půda československého národa je odlišná od sousedních zemí a svou povahou a růzností je předurčena k demokratickému zřízení. Právě její rozmanitost vede k samostatnosti a svépomoci zemědělců. Jelikož republikánská strana stála pevně za ideou jednotného národa o dvou větvích, tedy Čechů a Slováků, ve svém programu vysvětluje neoddělitelnost mezi těmito dvěma větvemi. „*Území naše chránilo náš národ po dlouhé věky před zánikem a jeho charakteristické vlastnosti, odlišné od zemí sousedních, daly vyvinouti se dvěma větvím jednoho národa, Čechům a Slovákům, vtiskše jim značky nerozlučné spojitosti, značky jednotného národa rolnického a demokratického.*“⁸⁴ V programu je vyjádřena radost nad jednotným Československem a přesvědčení, že pro stranu, nyní již spojenou se slovenskými agrárníky, bude mít toto spojení pozitivní dopad. Ve Slovensku, mnohem více agrárně založeném než České země, vidí strana svou oporu a mohutnou voličskou základnu. V programu se dále uvádí, že půda více než kulturní, náboženské nebo politické vlivy ovlivňuje charakter národa. Strana rozebírá i práci na zemědělské půdě. Zemědělská výroba je prvotní, základní, kdežto průmyslová výroba je pouze výroba odvozená. Dělník pracuje s neživou hmotou, ale zemědělec s živými organismy, a vytváří tak základní suroviny potřebné pro další výrobní procesy. Zemědělec, který musí brát neustále v potaz přírodní vlivy a podle nich koordinovat svou práci, je považován za nejkreativnějšího činitele ve státě. Díky tomuto jedinečnému postavení mají zemědělské vrstvy nesporné právo účastnit se vlády ve státě. Nejenom půda samotná, ale taktéž otázka, kdo půdu vlastní je pro agrární stranu neméně důležitá. Strana se zasazuje o soukromé vlastnictví a o pozemkovou reformu, která povede k rozdělení půdy mezi převážně drobné a střední zemědělce. „*Vědomí rolníkovo, že jest*

83 HARNA, J., LACINA, V: (ed.). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938.*

Praha: Historický ústav, 2007. s. 118.

84 Tamtéž, s. 121.

*vlastním pánem, že mu nikdo nemůže vzít půdu, na níž spočívá jeho existence, pocit hrdosti, jenž prýští z nezávislosti, ze samostatnosti, že není sluhou žádného pána, pocit radosti z jeho trvalého domova, to všechno přispívá ke zdravému rozvoji lidské společnosti a činí soukromého vlastníka rolnické půdy nejlepším obhájcem vlasti a státu i státního zřízení.*⁸⁵ Předáci agrární strany chápali, že pozemková reforma, která povede k rozšíření malovýroby, nebude mít za následek takovou produktivitu jako velkovýroba, ale věděli, že požadavek pozemkové reformy bude mít velký ohlas u obyvatelstva státu a přinese jim politické body. Požadavek reformy měl nespornou agitační sílu. Reformu tak odůvodňovali nejen po stránce výrobních zisků, ale i ideově. *„Pozemková reforma není výhradně otázkou rentability půdy: půda svěřená lidu není povolána jen k tomu, aby produkovala toliko potraviny a suroviny, nýbrž především nová pokolení zdravého lidu. Konečným produktem pozemkové reformy není jediné co možno nejvyšší hektarový výnos, nýbrž zdravý a svobodný člověk na osvobozené půdě.*⁸⁶ Strana dále chce podporovat zemědělská družstva, která kromě jiných aktivit, zprostředkovávají spojení mezi zemědělskými výrobci a konzumenty, a tak podporují a sbližují venkov s průmyslovými městy. V programu se taktéž strana zasazuje o zemědělskou celní ochranu, která ochrání domácí zemědělce před zahraniční konkurencí a zajistí jim větší rentabilitu a povede k soběstačnosti a nezávislosti československého zemědělství. Tento požadavek strana během 20. i 30. let opětovně prosazovala. V prvním tematickém programovém okruhu se ještě zmiňuje potřeba elektrizace státu, stavba vodovodů na venkově, a vůbec celková snaha o navýšení zemědělské výroby pomocí kvalitního technického zázemí a inovací. Strana zdůrazňuje svoje stanovisko, že její politika bude prováděna na zásadách agrarismu: *„Idea naše, idea agrární, spatřujíc v půdě hlavní zdroj národního života, usiluje o bratrskou pospolitost a svornou jednotu všech, kdož na půdě žijí nebo její rozhodující význam pro lidstvo uznávají. Všecky bez rozdílu spojuje pouto daleko silnější, jedinou armádu půdy z nich tvořící, nežli je může rozdělití různost majetku, náboženství nebo povolání. Všichni bez rozdílu jsme podřízeni řádu půdy. Náboženské, stavovské, třídní, politické zápasy vyvstávaly a zanikaly, ale zákonitý řád půdy zůstává věčně.*⁸⁷

Ve druhém tematickém okruhu programu se strana vyjadřuje k rodině, obci a samosprávě. Strana pokládá rodinu za základní jednotku lidské společnosti a plně podporuje rodičovskou výchovu, kterou považuje za jeden z nejdůležitějších lidských úkolů. V rodinách,

85 HARNA, J., LACINA, V. (ed.). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938*. Praha: Historický ústav, 2007. s. 124.

86 Tamtéž, s. 125–126.

87 Tamtéž, s. 118.

a později ve školách, strana plně stojí za výchovou, která vede demokratickému smýšlení, ke znalostem občanských práv i povinností, k úctě k lidské práci, a která má pevný mravní základ. „*Mládež má vycházeti ze školy přesvědčena, že všichni lidé mají právo na štěstí pozemské, kterého dlužno dobývati užitečnou prací. Úcta ke všem lidem, kteří si živobytí dobývají poctivou prací, má býti mládeži samozřejmou ctností.*“⁸⁸ Dále se v programu píše: „*Mezi známky charakteru, který se odklonil od materialismu, patří také pracovitost, spořivost, hospodárnost a láska k přírodě. S pěstěním ducha nechť postupuje souměrně výchova tělesná. Tyto směrnice musí míti nejen výchova dětí v rodině, nýbrž také veškerá výchova školská.*“⁸⁹ Důležitý je pro stranu především zájem o mládež venkovskou. Starší generace mají plně podporovat kulturní rozvoj mládeže prostřednictvím společenských akcí, ochotnického divadla, pěstováním zpěvu atd. Mládež má být rovněž vedena k odpovědnému občanství a politické vzdělanosti. Kromě vzdělávání mládeže se republikánská strana zaobírá náboženskou otázkou, ve které se zasazuje o plnou svobodu ve výběru náboženského vyznání. Taktéž strana podporuje politickou i společenskou rovnoprávnost žen i mužů. Strana si je také vědoma důležitosti obcí jako hlavní samosprávné jednotky státu. Plně si uvědomuje důležitost a potřebnost odpovědných a schopných funkcionářů ve vedení obcí a zasazuje se o potírání protekce v obecních úřadech.

Ve třetím tematickém okruhu se strana zabývá myšlenkami ohledně národa, vlasti a státu. Konkrétně pak vyjadřuje své stanovisko k významu občanství a demokracie, národnosti, vzdělávání, veřejné správě, sociální politice, otázce podnikání, infrastruktury, zdravotnictví, zahraniční politice státu nebo armády. Před státem a jeho občany, píše se v programu, stojí těžký úkol, a sice získanou národní a státní samostatnost udržet a republiku rozvíjet a budovat. Strana chce mít pozitivní národní program. Staví se proti nacionalismu, ale hodlá podporovat zdravé československé vlastenectví. Národnostním menšinám má být zajištěna občanská rovnoprávnost a zaručena národní občanská práva. Pojem národnosti není chápán pouze skrze řeč. „*Národnost netkví pro nás jen v jazyce, nýbrž i ve státě, politice, hospodaření a sociálním usilování, v mravnosti, ve vědě, filosofii a umění.*“⁹⁰ Občan se má podřizovat celku, aby tak mohl mít občanskou svobodu, avšak v rámci a mezích platných zákonů. Občan v demokracii již nemusí prokazovat autoritu dynastií či rodu, ale má mít autoritu před demokratickými institucemi a zákony. „*Tato nová, mravní složka státní autority v*

88 HARNA, J., LACINA, V: (ed.). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938.*

Praha: Historický ústav, 2007. s. 132.

89 Tamtéž, s. 133.

90 Tamtéž, s. 137.

demokratické republice nám značí, že dobrovolně hromadíme autoritu na parlament, úřad neb osobu v čelo státu neb úřadu postavenou proto, abychom dosáhli určitého cíle, jímž jest udržení a rozkvět republiky. Toť nový zdroj autority v demokratické republice, ovšem zdroj pro bývalého císařského poddaného nezvyklý a obtížně pochopovaný.“⁹¹ Znovu se hovoří o důležitosti vzdělání k občanství a demokracii. Nedostatek vzdělání, ale i špatné sociální podmínky obyvatel jsou považovány za překážky vedoucí k demokratickému způsobu života. „Šířit a zvyšovat všeobecné vzdělání jest podmínkou úspěchu demokracie, neboť to činí možným, aby lid uměl myslet. Největšími nepřáteli demokracie jsou právě nevědomost a bída; nevědomec, ani nuzák, ať hmotný nebo povahový, nemůže býti demokratem.“⁹² Proto je povolání učitele považováno za čestné a velmi odpovědné. Učitelství by proto měl být náležitě odměňován. Pro zemědělský stav je důležité zřizování odborných škol a lidových škol hospodářských. Strana se chce také zasadit o zlepšení vzdělávání venkovských dívek, jenž spatřuje nedostatečné. Pro studenty z venkova, kteří budou studovat ve městech, má být zajištěn dostatek studentských domů. Republikánská strana samozřejmě podporuje i vysokoškolské vzdělání, ale má být určeno pouze pro opravdu nadané a schopné. Strana chce omezovat přílišnou nadprodukcí studentstva. Kvalitní vzdělání může vést k rozšiřování vzdělců ve společnosti, kteří ale mají nejenom získávat výhody, ale měli by i cítit povinnost být vzorem, příkladem a nápomocí pro ostatní. Strana chce zabránit sobeckosti plynoucí ať již z materiální či duchovní převahy. Intelektuální vrstvy národa by se neměly stávat třídou s jinými pravomocemi a privilegii. „Právě jako neuznáváme žádného kastovníctví, výsad a nadvlády jedněch nad druhými, tak též odmítáme všechno třídění národa v tom smyslu, aby vymyšlena byla zvláštní třída inteligence, kterým slovem rozumíme my na rozdíl od jiných ne pouze formální průkaz zkouškový a školský, nýbrž vyrovnaný poměr vzdělání, povahy, vůle a pracovitosti, tedy nikoliv pouze vzdělání ducha nýbrž i morálku srdce, kteréžto vlastnosti nejsou vázány na žádný stav a žádnou třídu.“⁹³ Agráři kladou velké nároky na úřednický stav, který má být oporou veřejné správy. Strana bojí proti byrokratismu přežitého z předešlého režimu a chce moderní administrativu s úředníky, kteří nebudou sloužit pouze státu, ale také občanům. V sociální politice státu strana požaduje sociální pojištění zaměstnanců, a to nejen dělníků, ale i zemědělských zaměstnanců a pracovníků. Republikáni se staví proti socializaci malých a středních podniků a proti neuváženým a nepropracovaným sociálním reformám. „Pojmy pokroku a reakce ze stanoviska sociálně politického dlužno bráti

91 HARNA, J., LACINA, V. (ed.). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938*.

Praha: Historický ústav, 2007. s. 139.

92 Tamtéž, s. 142.

93 Tamtéž, s. 143.

*velmi opatrně, není každý návrat k osvědčeným útvarům minulosti sociální reakcí, ani každá novota sociálním pokrokem. Pokrok sociální není vázán vždy přímočarou drahou, ubíhající jedním směrem z daného východiska, nýbrž vrací se často ve spirálních křivkách zdánlivě na místo svého východu. Často názory včera za reakční považované jsou s hlediska dnešního účelu a blaha společenského pokrokovými a názory včera pokrokové jsou dnes reakčními.*⁹⁴ V oblasti podnikání chce strana podporovat a zvýhodňovat menší a střední podnikatele oproti velkým podnikům. Dále strana navrhuje daňovou reformu, jenž povede ke zjednodušení a zpřehlednění daňové soustavy. V oblasti infrastruktury agráři především požadují budování zaostalé železniční sítě v celé republice, ale hlavně na Slovensku. V otázce zdravotnictví strana podporuje navyšování nemocnic a také požaduje dostatečnou finanční podporu lékařům především v chudších a zaostalejších krajích. V zahraniční politice spatřuje strana zásadní důležitost v respektování mírových poválečných smluv. Za smlouvy nejdůležitější považuje mezinárodní smlouvy obchodní, poté smlouvy politické a ochranné. Strana chce, aby Československo bylo vlivným faktorem při uchovávání míru ve střední Evropě a doufá v mírovou budoucnost. „*My také přes všechny špatné zkušenosti nesmíme přestat věřit v mravní pokrok lidstva od bestiality k humanitě. Nevěří-li kdo v možnost zlepšení mravní hodnoty lidstva, nechť věří aspoň v pokrok organizace, která má čelit válkám.*“⁹⁵ V oblasti armády agráři chápou, že naše obranná politika musí vycházet především z diplomacie, ale i tak požaduje k počtu obyvatel přiměřenou armádu, jenž bude spočívat na demokratických základech.

V posledním, čtvrtém tematickém okruhu programu, se strana vyjadřuje k pozici státu v rámci lidstva. Národy považuje za součást většího a širšího celku lidstva, ale to neznamená zřeknutí se národnosti a národní specifik. Československo, a v jeho rámci i agrární strana, by mělo přispívat k všeobecnému, celosvětovému rozvoji lidství. Strana podporuje mezinárodní pospolitost, vznikání formálních i neformálních mezinárodních organizací, které povedou ke sbližování národů a států. Agráři také požadují hmotné odzbrojení národů, ale dodávají, že je to možné pouze až po mravním odzbrojení. Strana se dále pozastavuje nad rozdílem mezi státy západní a střední Evropy. Západní státy charakterizuje jako státy průmyslové a obchodní, kde se mohl zrodit a udržet industrialismus a liberalismus. Na liberalismus jako odpověď pak vznikl jiný myšlenkový směr, socialismus. Ani jeden z těchto myšlenkových proudů, není podle agráří charakteristický a typický pro střední a východní Evropu. Podle

94 HARNA, J., LACINA, V: (ed.). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938.*

Praha: Historický ústav, 2007. s. 148.

95 Tamtéž, s. 150.

nich je střední Evropa odlišná. „Avšak již starším myslitelům a spisovatelům slovanským jeví se západnictví od sta let právem jako svět cizí. Jejich duše vzpírala se proti nekritickému napodobení západních forem života, toužebně a hloubavě hledajíc nové směry v člověku slovanském, v jeho jiné tradici a v jeho odlišné povaze. Vznikl instinktivně pocit, že jsme jinými než evropský západ. A skutečně, jsme jiní. Do států slovanských pronikal industrialism i se svými liberálními a socialistickými ideologiemi pouze jako produkt cizích hospodářských a myšlenkových soustav.“⁹⁶ Ve střední a východní Evropě považuje republikánská strana za základní myšlenkový proud agrarismus. Jejich názor je, že to byly zemědělské vrstvy obyvatelstva, které vždy byly základní složkou národní a později státní. „Naše slovanské státy, když byly postaveny na vlastní nohy, porozhlédly se, na koho by se mohly spolehlivě opřít a našly člověka na půdě. Běda Slovanům a běda naší mladé samostatnosti, kdyby sedlák, malý i střední, byl neměl svou politickou organizaci, pevnou jako skála, své srdce, vždy věrné, své paže, vždy pružné a silné.“⁹⁷ Na konci svého programu se tak strana znovu vrací k ideji agrarismu, k myšlence a přesvědčení, že základem československého národa a státu je půda a na ní pracující zemědělec.

Další program, který strana schválila na svém sjezdu v Praze v květnu 1929, byl v podstatě totožný s programem z roku 1922. Pouze některé pasáže a požadavky byly vynechány, jelikož se jich již dosáhlo během uplynulých let. Naprostá většina programového obsahu však zůstala stejná, a tak zůstal program z roku 1922 ideovým základem strany po celou dobu První republiky.

96 HARNA, J., LACINA, V: (ed.). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938*. Praha: Historický ústav, 2007. s. 152.

97 Tamtéž, s. 153.

4 Agrární strana v soudobém tisku

Již za První Československé republiky hrála média důležitou roli v zápase politických stran a v jejich snaze získat co největší počet voličů na svou stranu. Deníky, večerníky a jiná periodika řady stran, především v době před volbami, nešetřily nevybíravými útoky proti svým politickým konkurentům. Tisk sloužil jako vhodná propaganda pro rozšiřování řad příslušníků a sympatizantů stran, a také jako vhodný nástroj, který představoval požadavky a programové cíle jednotlivých stran široké veřejnosti a vyjadřoval se k aktuálním politickým i společenským problémům. V roce 1906 začíná agrární strana tisknout svůj deník Venkov, který poté funguje v podstatě až do roku 1945. Kromě tohoto deníku strana od roku 1914 začala vydávat i deník Večer. V této kapitole se stručně zaměřím na počátky vydávání deníku Venkov, a také na jeho působení v období vzniku Československé republiky, a taktéž na období před a po parlamentních volbách, které vždy společenskou a mediální atmosféru vyostřují. Pramenným materiálem pro tuto kapitolu je převážně agrární tisk, ale také tisk ostatních politických stran.

4.1 Počátky agrárního deníku Venkov a jeho činnost při vzniku Československa

První číslo Venkova, orgánu České strany agrární, vyšlo 29. března 1906 a bylo poskytnuto zdarma. Do úvodního čísla přispěl například Jaroslav Vrchlický svou básní, ve které poeticky vyjádřil podporu pro politické zastoupení venkova. V čísle se píše, že dobové poměry nutně vedly k tomu, aby agrární strana taktéž zavedla svůj stranický tisk a domohla se politické rovnoprávnosti s ostatními politickými, městskými stranami. Strana považuje za nutné, aby se začaly mnohem lépe hájit a propagovat zájmy zemědělského stavu, a to právě prostřednictvím stranického deníku. „*V posledních letech, kdy průmysl i obchod český se do jisté míry vzmožil a zorganizoval, nastalo důsledné třídění stavů a ovšem i zájmů a v těchto změněných poměrech velké žurnály, jakožto orgány městského obyvatelstva, zaujaly přechoť stanovisko, jež bylo v přímém odporu s prospěchy našeho venkova. Že by ve stavu tom mohlo nastati trvalé jakési zlepšení, nějaké vyrovnání zásadních těchto rozdílů, jest za nynějšího moderního proudění sociálního naprosto vyloučeno. Proto agrární strana, jež stála tu bez svého velkého orgánu, musila v životním svém intereseu odhodlati se k založení vlastního deníku.*“⁹⁸ Deník Venkov si klade za prvořadý cíl hájit zájmy venkovského lidu, ale nechce přitom působit útočně na politické konkurenty, a chápe požadavky městského stavu.

98 Našemu lidu. *Venkov*, 29. března 1906, s. 1.

Nesouhlasí však s útoky a nezájmem, který je namířen proti venkovskému stavu. Agrárníkům jde především o rovnocennost mezi stavovskými společenskými vrstvami a jejich zájmy. „*Musí už přestat jedinou urážlivé vyvyšování průmyslu a obchodu nad zemědělství, zpupné vynášení činnosti továrních strojů nad těžkou práci rolnickou! Jest nutno zjednotit rovnost mezi průmyslem a zemědělstvím, a to nejen snad rovnost theoretickou, nýbrž reální, podepřenou všemi ochrannými prostředky státními a založenou na stejnocenných podmínkách výrobních i odbytových. Co činí se pro průmysl musí se dít i pro zemědělství, ano pro toto ještě spíše a účinněji, neboť půda jest daleko pevnější zárukou vývoje států i národů, než měnlivý a vrtkavým náhodám podléhající život tovární a obchodní.*“⁹⁹ V prvním čísle se také strana přihlašuje k českým národním zájmům, a to především v otázce jazykové, kde zastává stanovisko jazykové rovnoprávnosti. Hned od počátku se stranický tisk taktéž věnuje zahraniční situaci a rovněž podává zprávu o zasedání říšské rady. Reakce ostatních politických stran na vznik deníku Venkov a rozšiřování agrárního vlivu na sebe nenechala dlouho čekat a již ve druhém čísle Venkov reaguje na stranický orgán sociálních demokratů Právo lidu. „*Stranou reakce nazývá nás sociálně-demokratické „Právo Lidu“. S tím slůvkem hází se za poslední doby v Čechách až příliš často a příliš „moderně“. A nejvíce to činí listy, které by měly v ohledu tom býti nejopatrnější. Reakce a pokrok! Když dělník žádá vyšší mzdu, tak napíše „Právo Lidu“, že je to pokrok. Domáhá-li se rolník spravedlivé mzdy ve způsobě vyšších cen za své produkty, pak je to reakce, zpátečnictví. Žádá-li dělnictvo rovné volební právo, jest to vzácná uvědomělost, když o totéž zasazuje se rolník, pak se nazve reakcionářem.*“¹⁰⁰ Již od prvních výtisků Venkova tak probíhá mediální politický zápas mezi agrárníky a ostatními stranami v Českých zemích.

V období monarchie byl Venkov provládním listem a v následujících letech během války pragmaticky vyčkával, jak světový konflikt dopadne. V době pražského převratu však již agrárníci veřejně deklarovali a podporovali vznik československého státu. V době převratu Venkov pilně informoval o probíhající situaci. V novinách bylo otištěno svolání Národního výboru, který v té době vedl Antonín Švehla, a které nabádalo lid k umírněnosti a ke klidnému průběhu převratu bez výtržností. Také byl uveřejněn první zákon Národního výboru, který zachovával právní kontinuitu s dosavadním právním řádem. Venkov mimo jiné popisoval pražský převrat takto: „*V odpoledních hodinách byla Praha už jediným vlnobitím, které se valilo ulicemi a náměstími. Sta praporů a praporečků vlálo nad zástupy. Muži, ženy, děti, občané i vojáci zachvácení stejnou jedinou vlnou nadšení, provolávají slávu. Obnažené hlavy*

99 Našemu Lidu. *Venkov*, 29. březen 1906, s. 2.

100 Denní zprávy. *Venkov*, 30. březen 1906, s. 4

pozdravovaly národní hymnu, jejíž slokám nebylo konce. Pohnutí bylo nesmírné. Lidé plakali, neznámí se objímali a líbali, potřásající si beze slov, němi pohnutím, rukama.“¹⁰¹ V novinách byla samozřejmě i řada emotivních článků, které s povděkem vítaly rozpad monarchie. „Nenávist, útlak, zloba – a jednu dobu již skoro naše smrt; tři sta let ponížení, zotročení, ničení a nyní naše vítězství! Co dějiny vložily na nás pod černým orlem, jest nezapomenutelná a nebude zapomenuto; co vytvoříme nyní ve svobodě a v svéprávnosti, musí býti výší rovno hloubce našeho utrpení! Díky Vám, Vy všichni naši mrtví, kteří jste myšlenku českého života nesli tři dlouhé a těžké věky jako prapor, jenž nesmí býti zadán!“¹⁰² Kromě radosti a vděčnosti z nově nabyté samostatnosti, se v člancích objevují i první výhledy do budoucna a vědomí velké odpovědnosti za nově vznikající stát a také vědomí obtížné hospodářské situace. „Ale bylo by málo, kdybychom nemyslili už dnes také dále. Jak nesmírně povznášející je dnešní den v dějinách národa – tak nesmírně nás také zavazuje. K národu celému, k sobě samým a všem generacím, jež přijdou po nás. Vcházejme nadšeně a s pokornou oddaností do chrámu nové budoucnosti! S láskou v srdci, s odvahou i v práci v mysli! Nesednem ihned k prostřeným stolům.“¹⁰³ Reálných problémů bylo i přes nesmírnou euforii opravdu mnoho a představitelé agrární strany si toho byli vědomi. Velkým problémem byl nedostatek potravin, který trápil především města. V obtížné době bylo nutné překlenout stavovské rozdíly a zájmy, a vybízet ke společnému řešení problémů. Po získání Válečného obilního ústavu, začal Národní výbor svízelnou situaci řešit a v agrárním tisku se například objevil apel na zemědělce, aby projevíli solidaritu a poskytli své výrobky strádajícím městům. „Na Vás jest, čeští zemědělci, abyste ukázali, že jste si vědomi svého významu v československém státu. Neotálejte a ze svých výrobků odevzdávejte rychle a vše, co můžete, abyste uchránili český lid dalšího hladovění a zachovali mu zdraví. Dávejte ochotně, hojně a rychle! Dvakrát dá, kdo rychle dá! Nedejte, aby milionům obyvatelů československého státu, kteří nejsou zemědělci, radostné chvíle vstupu do svobody byly strpčeny nedostatkem. Jsme všichni bratři, všichni občany jednoho svobodného státu, jehož blaho spočívá na součinnosti všech vrstev jeho obyvatelstva.“¹⁰⁴ Členové zemské hospodářské rady, v jejíž řadách byli agrárníci zastoupeni Antonínem Švehlou či Rudolfem Bergmanem, a členové správní komise Válečného obilního ústavu, ve které byl agrárník Karel Viškovský, nebo mimo jiné i budoucí kandidát agrárníků na prezidenta republiky Bohumil Němec, ve svém apelu vyzývají zemědělce k rychlé a solidární pomoci. Doufají, že výzva bude vyslyšena, jelikož by se poté musel stát uchýlit k

101 Včerejší den v Praze. *Venkov*, 29. říjen 1918, s. 2.

102 HILBERT, J. Pod černým orlem. *Venkov*, 29. říjen 1918, s. 2.

103 OBRTTEL, F. Sami svými pány! *Venkov*, 29. říjen 1918, s. 2.

104 Čeští zemědělci! Bratři! *Venkov*, 1. listopad 1918, s. 5.

donucovacím prostředkům a trestům.

Nejenom však hospodářské a zásobovací potíže sužovaly vznikající stát. Němečtí poslanci z Českých zemí se totiž nehodlali smířit se vznikem československého státu. Němci začali provádět národní převrat, a to dříve než Češi. Utvořili svou zemskou vládu se sídlem v Liberci a usnesli se na vzniku provincie Německé Čechy, tzv. Deutschböhmen. Později se němečtí politici usnesli na vzniku dalších provincií v českém a moravském pohraničí. Odvolávali se na právo sebeurčení národů a prohlašovali se za součást tzv. Německého Rakouska. Pro české politiky to samozřejmě nepřipadalo v úvahu. Takto okleštěný stát by neměl šanci na plnohodnotnou existenci a hospodářskou soběstačnost, a v pohraničí žila taktéž řada Čechů. Čeští politici rovněž argumentovali historickými hranicemi Českých zemí. Za jednoznačné národní stanovisko se postavil i agrární tisk, který ve svém článku „Poražený chce diktovat?“ jednoznačně odmítal německé požadavky. *„Řekneme hned, v čem je základní chyba celého nazírání německého. Němci zapomínají, že oni to byli, kteří hnali stát do války, kteří válku tu nejen schvalovali, ale přímo vášnivě podporovali a jiné národy k vůli válce té utiskovali. A nyní jsou poraženi! My pak jsme tu živlem vítězným! Tento moment třeba mít stále na paměti! A když Němci budou tohoto nezvratného fakta pamětlivi, pak najisto uznají, že jim nepřínáleží nijak právo diktátu! My také veškeré jejich poručnické pokyny a návrhy naprosto a rozhodně odmítáme!“*¹⁰⁵ Deník Venkov tak v přelomových říjnových dnech roku 1918 jednoznačně prosazoval národní zájmy, snažil se informovat a nabádat obyvatelstvo k vzájemné občanské součinnosti, která měla přispět k lepším hospodářským poměrům, a taktéž na svých stránkách otiskoval zákony Národního výboru a jejich rozličná doporučení a prohlášení.

4.2 Agrární tisk v období voleb První republiky

Za První republiky se volby do Národního shromáždění uskutečnily celkem čtyřikrát. První volby proběhly v dubnu roku 1920. Republika byla v té době stále v obtížné domácí i mezinárodní situaci a pouze postupně a pomalu se konsolidovala. Volby, které proběhly již v etablovaném a stabilizovaném státě, se konaly v listopadu v roce 1925.¹⁰⁶ Republika zažívala hospodářský růst, byly uzákoněny sociální zákony a opatření, a také mezinárodní politická situace byla o poznání klidnější. Do těchto voleb šla republikánská strana s největšími ambicemi. Strana rostla ke svému vrcholu. Antonín Švehla byl od roku 1922 premiérem republiky, agrárníci drželi silové resorty, jelikož František Udržal byl ministrem národní

¹⁰⁵ Poražený chce diktovat? *Venkov*, 31. říjen 1918, s. 1.

¹⁰⁶ Více k volbám roku 1925 viz s. 32-33.

obranu a Jan Malypetr ministrem vnitra. Vlivné a pro stranu klíčové ministerstvo zemědělství vedl Milan Hodža. Především pod záštitou agrární strany probíhala pozemková reforma. Strana se rozšiřovala a její organizační struktura se rozrůstala na Slovensko a na Podkarpatskou Rus. Přes všechny tyto pozitivní faktory musela strana řešit i řadu nepříjemností. Jednou z nich byla vnitrostranická rozepře s vlivným agrárním politikem Karlem Práškem. Tento muž, který byl v prvních třech československých vládách ministrem zemědělství, založil před volbami svou vlastní stranu s názvem Československá strana agrární a konservativní. Již v minulosti Prášek stranu často rozdělával a prováděl svou vlastní politiku.¹⁰⁷ Agrární tisk proto proti Práškovu velice ostře a soustavně vystupoval. „Nyní jde K. Prášek proti nám s celou zbrojnicí svých nevybíravých zbraní. Chce rozvrátit jedinou zemědělskou stranu československou. Chce navždy rozbít, co tak těžce bylo vybudováno. K. Prášek jest chorobný zjev. Zjev zrádce, efialtský. Zjev, který známe z našich dějin. Povahy porušené nebo zatížené zrazovaly v dobách kritických. Zrazovaly nepříteli. Šířily zmatek. Odjímali důvěru. Znechucovaly pracovníky a čestné bojovníky. Vycházela od nich mravní nákaza.“¹⁰⁸ Před volbami útočily agrární noviny v naprosté většině na Práška a jeho stranu. Proti ostatním státotvorným stranám vystupovali agrárníci minimálně. V té době vládla stále Švehlova všennárodní koalice a republikáni neměli zájem na koaliční strany příliš útočit a koalici štěpit. Naopak nabádali čtenáře, aby volili znovu koalici a po volbách tak mohla vzniknout další koaliční vláda. Nejlepší variantou by pak byla koalice občanských stran. „V národním zájmu je nám zase třeba koalice. Je budována na demokratickém principu většiny. Ta byla dosud socialistická. Jedině tehdy, bude-li 15. listopadu odevzdáno více hlasů pro strany občanské, bude moci příští koalice vládnout občansky.“¹⁰⁹ Agrárníci se raději zaměřili na přesvědčování voličů. Uvědomovali si například, že bude mít velkou roli, jak budou volit ženy. V minulých volbách ženy předčily muže ve volební účasti. „Zemědělská žena česká – toť pravá hrdinka práce a pořádku. Toť zlatý základ našeho národního života! Z mravní síly zemědělské ženy i na příště musí vyrůstati všechno blaho v našem národním státu. Pod záštitou zemědělské ženy vychází příští zdroj naší síly – nová česká generace.“¹¹⁰ Republikánská strana byla tedy v tisku spíše umírněná, ale to se s úplnou jistotou nedalo říci o jiných stranách, včetně koaličních partnerů. Tiskový orgán sociální demokracie, Právo lidu, ve svých článcích často kritizuje agrární vedení volebního boje. Právo lidu například ve svém článku „Zelený fašism“ reaguje na článek mladoboleslavského agrárního tisku, který údajně

107 Více k Práškovu viz s. 13, 16, 28–29, 31.

108 Po soudu Alfonse Šťastného soud lidu. *Venkov*, 1. listopad 1925, s. 1.

109 Kdo v neděli neodevzdá hlas pro koalici, ten je proti tomuto státu. *Venkov*, 10. listopad 1925, s. 4.

110 Ženy zemědělské! *Venkov*, 11. listopad 1925, s. 1.

nabádá venkovany, a především venkovskou mládež, aby zamezovali například na venkově vylepování plakátů jiných stran. Venkované mají proti podobné agitaci zasahovat. Právo lidu na to reaguje: „*Tedy na venkovských voličských schůzích bude „diskutovat“ zemědělský dorost holemi a klacky. Proti provoláním a plakátům jiných politických stran postaví strana republikánská vidle a lopaty. Tak rozumí „zemědělská demokracie“ diskusi o volbách do Národního shromáždění.*“¹¹¹ Sociální demokraté se proti takovým výzvám ostře vymezují a přichází s výzvou: „*Protestujeme co nejrozhodněji proti této surovosti agrárního listu a žádáme o zakročení proti lidem, kteří otevřeně vybízejí k rozbíjení voličských schůzí, k týrání lidí a k poškozování majetku politických stran. Postavte se důrazně proti agrárním násilníkům!*“¹¹² Sociální demokraté přirovnávají agrární metody k fašistickým volebním praktikám. Několikrát také útočí na Jana Malypetra, který má jako ministr vnitra na starost právě dohled nad zákonnou předvolební činností a agitací politických stran. „*Strana agrární porušila poctivý ráz voleb, pošpinila dobré jméno našeho národa a poplivala mravní vyspělost našeho lidu. A strana, která to učinila, má v rukou ministerstvo vnitra. Jeden z jejich nejčelnějších vůdců, který možná sám výzvy k fašistickým násilnostem při volbách stylisoval, je pověřen republikou, aby řídil volby od prvního dne jejich vypsání až do posledního skrutinia a vystavení certifikátu zvoleným poslancům.*“¹¹³ Nejenom sociální demokraté, ale i politický týdeník katolíků Čech, se zmiňuje o agrární straně, jako o straně, která nabádá k předvolebním výtržnostem a narušuje jinak umírněný volební zápas. „*Volební ruch nabývá živosti. Ke cti voličstva nutno konstatovati, že nikoli divokosti. Nadarmo vyzněla i výzva, republikánské (agrární) strany, aby stoupenci strany té dopouštěli se násilí, podplácení atd. Zarazil pány zemany jednomyslný ba vehementní odpor, který se proti jich násilnickým radám a pokynům zvedl.*“¹¹⁴ Republikánská strana na obviňování a útoky reagovala v den voleb v deníku Venkov. V článku uvádí, že veškerá obviňování z násilností agrárníků nejsou založena na pravdě. „*Co se stalo ze všeho toho, co bylo prorokováno? Nic! Dnes se dovršuje období volebního zápolení. A do poslední chvíle nedošla odnikud zpráva, že by se naši venkované dopustili toho nejmenšího proti slušnému vedení volebního zápasu. Nikomu nebyl zkřiven ani vlásek na hlavě, ač po pravdě musí býti řečeno, že mnohdy i ta příslovečná trpělivost našich venkovanů byla napjata až k prasknutí rozličnými agitátory, zejména socialistických stran.*“¹¹⁵ Nakonec agrární strana, i přes zmíněné mediální útoky, volby celorepublikově vyhrála.

111 Zelený fašism? *Právo lidu*, 1. listopad 1925, s. 2.

112 Tamtéž, s. 2.

113 *Právo lidu*, 6. listopad 1925, s. 4.

114 Volební kapitoly. *Čech*, 10. listopad 1925, s. 1.

115 Důstojný průběh volebního boje na našem venkově. *Venkov*, 15. listopad 1925, s. 1.

V roce 1929, kdy se konaly další volby, byla politická situace v republice odlišná.¹¹⁶ Premiérem již nebyl Švehla, v agrární straně se k většímu vlivu dostávali radikálnější smýšlející politici, blížila se světová hospodářská krize. Politická scéna byla v Československu mnohem více rozdělená. Agrární tisk, v roce 1925 umírněnější, byl teď více útočnější. Šéfredaktor Venkova Josef Vraný byl jedním z hlavních představitelů pravicového spektra strany a v době Švehlovy nepřítomnosti měl mnohem větší vliv. Venkov tak více útočil na socialistické strany. „*Vítězství republikánského tábora jest vítězstvím skvělých zásad Švehlových a zárukou, že lid jednou definitivně sčítuje s tou frontou, v jejíž čele stojí dr. Beneš a dr. Stránský.*“¹¹⁷ Agrární tisk často brojí proti Benešovi a Jaroslavu Stránskému.¹¹⁸ Agrárníci se domnívají, že socialistické strany se příliš sbližují s komunisty a tento krok jim vyčítají. Dále se pozastavují nad tím, kde socialistické strany berou své finanční prostředky na volební kampaň. Naproti tomu agrárikům se vyčítá jejich chamtivost a kritizuje se jejich postup při pozemkové reformě. Lidovci o jejich politice píší: „*Celá jejich popřevratová politika byla jedním řetězem čirého sobectví a nenasytosti až pověsné. Osmdesát procent zbytkových statků dostalo se při provádění pozemkové reformy do jejich rukou, a při tom se nestyděli bráti od chudáků, jimž nějakou tu míru také přidělili, obnosy až trojnásobně vysoké, než za jaké dostali zbytkové statky jejich političtí exponenti.*“¹¹⁹ Vyhrocená předvolební debata skončila až dnem voleb 27. října 1929. Republikánská strana v nich znovu potvrdila svou pozici nejsilnější strany a v celorepublikovém měřítku se umístila na prvním místě.

Rok 1935 byl rokem posledních demokratických voleb v První republice. Volby byly vypsaný na 19. května a agrární strana do nich vstupovala znovu s největšími ambicemi.¹²⁰ Volebním lídrem strany byl Rudolf Beran, dlouholetý funkcionář strany a spolupracovník Antonína Švehly. Většina obyvatel státu si uvědomovala velkou důležitost voleb, které rozhodnou o příštím směřování republiky. Střední Evropa byla politicky neklidným místem a Československo zůstávalo jednou z posledních demokracií. Agrární tisk si napjatou situaci uvědomoval a před volbami čtenářům psal: „*Jste povoláni k volbám v době nesmírně vážné, jaké nebylo od převratu. Opět se ve světě hazarduje myšlenkou míru, tohoto nejdražšího statku člověka. V posledních letech změnila se tvářnost Evropy. Kolem nás zuřily občanské války, bratr ubíjel bratra, vyrostly nové armády. Je zmatek mezi národy, hrozí boj jedněch*

¹¹⁶ Více k volbám roku 1929 viz s. 40.

¹¹⁷ HALÍK, R. Přísaha zavazuje. *Venkov*, 25. říjen 1929, s. 1.

¹¹⁸ Jaroslav Stránský (1884–1973) Československý politik, novinář, právník. Byl členem Národní strany práce a později přešel do Československé strany národně socialistické. Jejím poslancem byl od roku 1929 do roku 1938.

¹¹⁹ Poslední týden. *Čech*, 19. říjen 1929, s. 1.

¹²⁰ Více k volbám roku 1935 viz s. 46-47.

proti druhým.“¹²¹ Mladí členové strany přichází před volbami s manifestem, ve kterém zdůrazňují význam voleb, a považují možnost volit své politické zástupce za největší právo svobodného občana ve svobodné zemi. Volbou chtějí manifestovat svou sounáležitost se státem a jeho demokratickým zřízením. „*Celý svět je ve varu a neklidu. Ve svých základech se otřásají nejen řády hospodářské, ale také mnohé státy s námi sousedící. Československo bylo dosud zásluhou demokratické spolupráce ostrovem míru, demokracie a pořádku. Chceme, aby i po volbách takovými viděl nás celý svět. Mají tudíž volby parlamentní i samosprávné veliký význam vnitropolitický a mezinárodní. Mladá generace československá, vědomá si velikosti doby a hodnoty hlasovacího lístku, půjde hromadně k volebním urnám, aby proměnila volby parlamentní a samosprávné v mohutnou manifestaci všech Čechoslováků pro republiku a demokracii a proti všem jejím nepřátelům vnitřním i zahraničním.*“¹²² V manifestu se mladí agrárníci vymezují proti komunismu a fašismu, vypjatému socialismu a klerikalismu, který využívá náboženství k politickým účelům. Dále se v prohlášení vystupuje proti Národnímu sjednocení.¹²³ Právě proti Národnímu sjednocení agrární tisk před volbami nejvíce vystupuje. Stranu nazývá jako kapitalistické sjednocení, jenž se nezdráhá v předvolební kampani používat jakýchkoliv pomluv. Agrárikům Národní sjednocení vytýká jejich chování za světové války. Podle nich za války zemědělci nemravně využívali špatné hospodářské situace. Agrární tisk na to reaguje: „*Černé na bílém je napsáno v tisku Národního sjednocení, že náš lid dal si za války platit požitaviny ženskou ctí. Že je zeleným keřem, když žádá za svou práci, přiměřenou mzdu. Nakonec našli ve svém slovníku to pravé slovo, které odpovídá jejich mentalitě, jejich myšlení a jejich citu. Udřený a krvavými mozoly obdařený náš lid venkovský nazvali sjednocení kapitalističtí hejskové bestie. Ještě nikdy a nikým nebyla taková potupa vržena ve tvář polovině národa – jak to učinila hrstka sjednocené bankokracie, která chtěla celému národu vládnout, poroučet a na těch „venkovských bestiích“ se vozit.*“¹²⁴ Předvolební mediální zápas nakonec dopadl lépe pro stranu agrární, která i přes žurnalistické útoky získala přes milion voličských hlasů. Na prvenství to však nestačilo, jelikož Henleinova strana byla co do počtu hlasů absolutním vítězem voleb. Tento výsledek spolu s mezinárodní situací pak určil budoucí vývoj československého státu a jeho demokratického zřízení.

¹²¹ Všem občanům republiky! *Venkov*, 5. květen 1935, s. 1.

¹²² Všem mladým Čechoslovákům! *Venkov*, 7. květen 1935, s. 3.

¹²³ Národní sjednocení byla nacionalisticky orientovaná strana vzniklá sloučením Československé národní demokracie, Národní fronty a Národní ligy. Jejimi hlavními představiteli byl Karel Kramář, Jiří Stříbrný, František Mareš či František Hodáč.

¹²⁴ Nikdy nikdo neurážel venkovany tak, jako kapitalistické sjednocení. *Venkov*, 15. květen 1935, s. 5.

Závěr

Agrární strana byla bezesporu dominantní politickou silou v československém státě. Její političtí předáci byli zastoupeni ve všech neúřednických koaličních vládách První republiky. Do konce roku 1935 držela agrární strana post premiéra celkově v deseti vládách. Z původně stavovské, úzce pojaté strany, se tak trpělivě a postupně stávala masovou stranou, která byla v druhé polovině dvacátých let na svém organizačním a politickém vrcholu. Ve volbách v roce 1925 a poté v roce 1929 byla československou nejúspěšnější stranou. V prvních republikových volbách v roce 1920 byla fakticky druhou nejsilnější stranou a stejný výsledek měla strana v roce 1935. Švehlovo pojetí masové strany přinášelo výsledky a agrárníci měli ve svých řadách nejenom zemědělce, ale venkovskou inteligenci, řemeslníky a vůbec všechny občany, kteří sympatizovali s agrární stranou a jejím programem. Republikánská strana stála pevně za nově vzniklou republikou a za jejím demokratickým zřízením. Její účast ve vládních koalicích byla klíčová. Právě republikánská strana působila v první polovině dvacátých let jako spojovací článek mezi socialistickými stranami levice a občanskými stranami pravice. Strana byla počítána mezi strany občanské, ale její role byla převážně kompromisní. Tento politický styl založený na politice kompromisu byl typický pro agrárního předsedu Antonína Švehlu. Politika konsensu, kterou prováděla agrární strana, byla důležitým stabilizačním prvkem ve stále ještě mladé republice. První Švehlova vláda všenárodní koalice byla od října roku 1922 do listopadu roku 1925 nejdéle vládnoucí koalicí První republiky. Zásadní roli hrála Švehlova agrární strana i při vzniku a trvání tzv. Panské koalice. Po volbách 1925 měly většinu pravicové, občanské strany, a tak byla tato koalice první, ve které neměly zastoupení socialistické strany. Koalice byla významná z toho důvodu, že v ní byli poprvé zástupci německých aktivistických stran. I to byl důkaz o stabilních poměrech v československém státě. Ke konci dvacátých let se začala situace postupně měnit. Švehla byl nucen se ze zdravotních důvodů stáhnout do ústraní a strana přišla o pevné vedení. K tomu se přidala zemědělská a brzy potom celosvětová hospodářská krize. Agrární strana se začala vnitřně štěpit a tím postupně slábla. Ve straně se dostávali ke slovu stále více pravicovější konzervativci neochotní ke spolupráci s parlamentní levicí. Politika konsensu začala ustupovat. Vnitřní problémy ve straně se projevíly při prezidentské volbě v roce 1935, kdy agrárníci neuspěli se svým kandidátem. Agrární strana i přesto zůstávala silnou stranou s významnými politickými představiteli, kteří ovlivňovali chod státu v první polovině třicátých let i v letech následujících. Strana byla stále věrná svému programu, který byl od roku 1922 prakticky stejný. Byl založen na ideje agrarismu, že půda je základem státu, její

vlastí, a také na demokratických principech, občanských právech a povinnostech. Agrární strana, její představitelé, její politika, může být dodnes trvalou inspirací i poučením a klíčem k pochopení politické kultury První Československé republiky.

Seznam použitých informačních zdrojů

Literatura

a) k obecným dějinám První Československé republiky

- ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1990. 592 s. ISBN 80-202-0170-X
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). Praha: Libri, 2017. 571 s. ISBN 978-80-7277-563-7
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky*. Československo v krizi a v ohrožení (1930-1935). Praha: Libri, 2018. 577 s. ISBN 978-80-7277-570-5
- KLIMEK, Antonín. *Boj o hrad /2./ Kdo po Masarykovi? /1926-1935/*. Praha: Nakladatelství Tomáš Krsek s. r. o., 2017. 602 s. ISBN 978-80-906242-5-2
- KOVTUN, Jiří. *Republika v nebezpečném světě*. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935. Praha: Torst, 2005. 904 s. ISBN 80-7215-254-8

b) k dějinám agrární strany

- BROKLOVÁ, Eva. *Antonín Švehla*. Tvůrce společenského systému. Praha: Academia, 2017. 528 s. ISBN 978-80-200-2711-5
- ČAPEK, Karel, aj. *Hovory s Antonínem Švehlou (a o něm)*. Praha: Votobia, 2001. 126 s. ISBN 80-7220-100-X
- DOSTÁL, Vladimír. *Agrární strana*. Její rozmach a zánik. Brno: Atlantis, 1998. 360 s. ISBN 80-7108-133-7
- DOSTÁL, Vladimír. *Antonín Švehla*. Profil československého státníka. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1990. 256 s. ISBN 80-209-0128-0
- FRANKENBERGER, Otakar, KUBÍČEK, Josef. *Antonín Švehla v dějinách Československé strany agrární*. Praha: Novina, 1931. 407 s.
- KUBŮ, Eduard, ŠOUŠA, Jiří (ed.). *Rozmluvy s Antonínem Švehlou a o Švehlovi*. Vzpomínky agrárního diplomata Karla Mečíře. Praha: Karolinum, 2018. 352 s. ISBN 978-80-246-4099-0
- MILLER, Daniel E., SAMAL, Mary Hrabik, ŠOUŠA, Jiří (ed.). *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Praha: Karolinum, 2001. 376 s. ISBN 80-246-0179-6
- MILLER, Daniel E. *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha: Argo, 2001. 359 s. ISBN 80-7203-366-2
- ROKOSKÝ, Jaroslav. *Rudolf Beran a jeho doba*. Vzestup a pád agrární strany. Praha: Vyšehrad, 2011. 912 s. ISBN 978-80-7429-067-1
- UHLÍŘ, Dušan. *Republikánská strana venkovského a maloroľnického lidu 1918-1938*. Charakteristika agrárního hnutí v Československu. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1988. 268 s.

Prameny

a) k programatice strany

- HARNA, Josef, LACINA, Vlastislav (ed.). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899-1938*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2007. 274 s. ISBN 978-80-7286-113-2

b) stranický tisk

- ČECH, politický týdeník katolický. Praha, 1869-1937. roč. 50 (1925) roč. 54 (1929)
- PRÁVO LIDU, Ústřední orgán Čsl. sociálně demokratické strany. Praha, 1893-1948. roč. 32 (1925)
- VENKOV, orgán České strany agrární. Praha, 1906-1945. roč. 1 (1906), roč. 13 (1918), roč. 20 (1925), roč. 24 (1929), roč. 30 (1935)